

UPPSALA
UNIVERSITET

UPPSALA UNIVERSITET
Teologiska institutionen
Religionsbeteendevetenskaplig C-kurs 15hp
Höstterminen 2010
MarieAnne Ekdahl
Betygsbestämmande lärare

"Riten som kyrkan *g(l)ömde"*

– En undersökning om ritens betydelse vid separation.

Thore Rosenberg
57-10-31-3312
thore.rosenberg@gmail.com

Abstract

The purpose of this essay is to study, from a religion psychological perspective, two rituals and ceremonies for couples who have decided to separate. I wish to find out whether these rituals can be understood as rites in a Swedish Church context and whether they can serve as support to people who are going through a divorce process.

The research questions are:

- *Can the thematic Mass “När det känns som allt har brustit” be understood as a rite in the context of the Church of Sweden, and can it be looked upon as a support for individuals in a divorce process?*
- *Can a divorce ritual be understood as a rite in the context of the Church of Sweden, and can it serve as a support for couples in a divorce process?*

I use a quality hermeneutic method to describe five different theorists and their ideas of rites; Van Gennep, Turner, Grimes, Bell and Driver. They all use the same perspective, namely the Van Genneps liminal theory, which is developed further by the other authors.

I have found that both rituals can be regarded as rites based on the criteria of these authors. They both include several of the keywords I have drawn up. I have also, with the help of the Church Order, examined the criteria of a rite in the eyes of the Church of Sweden. A rite according to the Church is “ecclesiastical actions” (kyrkliga handlingar) and services. The thematic Mass is undoubtedly a service which meets these criteria. The divorce ritual cannot at the present time be seen as a service nor an “ecclesiastical action” as it does not meet the criteria stated by the Church.

When it comes to the supporting functions of the rites I have found that both rituals can serve as support for couples and/or individuals who are involved in a divorce process. My conclusion is that these two rituals very well could and should be part of what the Church offers its parishioners.

Keywords: Rites, support, divorce process and divorce ritual.

Innehållsförteckning

"Riten som kyrkan <i>g(l)ömde</i> "	1
Kapitel 1 Inledning	4
1.1. Syfte och mål	5
1.2. Frågeställning	5
1.3. Terminologi	5
1.4. Skilsmässostatistik i Sverige	5
1.5. Kyrkoordningen om gudstjänster i Svenska kyrkan	6
1.6. Avgränsning	7
1.7. Forskningsgenomgång	7
1.8. Material	8
Kapitel 2 Teori	12
2.1. Presentation av teori	12
2.2. Teorier om rit och ritual	12
2.3. Teori om skilsmässoprocess	16
2.3.1. Försoning och förlåtelse	17
2.3.2. Stöd vid sorg och kris	18
2.3.3. Faser i skilsmässoprocessen	19
2.4. Arbetsmodell	20
2.4.1. Stöd vid separationer	21
Kapitel 3 Metod	22
3.1. Kvalitativ Hermeneutisk metod	22
3.2. Uppsatsens delar	23
Kapitel 4 Resultat och Analys	24
4.1. Rit	24
4.1.1. Temamässan	25
4.1.2. Skilsmässoritualen	26
4.2. Stöd	27
4.2.1. Stöd i temamässan	27
4.2.2. Temamässan	28
4.2.3. Samtalsgrupper	28
4.2.4. Stöd i skilsmässoritualen	28
4.2.5. Kyrkan som kontext	28
4.3. Slutsatser	29
Kapitel 5 Diskussion	30
5.1. Metodisk och teoretisk reflektion	30
5.2. Om mina resultat	30
Skilsmässoritualen	30
5.3. Empirisk reflektion	31
5.4. Bidrag	32
5.5. Avslutande reflektioner	32
Sammanfattning	33
Referenser	34
Bilaga 1	35
Bilaga 2	43

Kapitel 1 Inledning

I mitt arbete som diakon i svenska kyrkan mellan åren 1991 och 2009 kom jag i kontakt med många som skilt sig, eller var inne i en skilsmässoprocess. Jag träffade dessa dels i själavårdande samtal med enskilda eller par, men också i mitt arbete med självhjälsgrupper. Högalids församling startade ett självhjälscenter 2003 som jag ansvarade för. Till självhjälscentret hörde enskilda, intresserade av sig och tillsammans startade vi grupper. Det kunde vara grupper som ”frusen sorg”, ”att växa upp i en dysfunktionell familj”, ”barn till alkoholister” och ” skilsmässa - att bli lämnad/lämna” som några exempel. Gemensamt för dessa grupper var att de styrdes och leddes av gruppens medlemmar. Min uppgift som ”igångsättare” var att samla intresserade och ge instrument för att grupperna skulle fungera som självhjälsgrupper. Den samtalsmodell som användes i självhjälsgrupperna kallades ”tala – lyssna modellen” vilket innebar att alla deltagare fick möjlighet att, en och en, okommenterat berätta sin berättelse, så mycket eller så lite de själva ville medan de andra i gruppen var tysta och lyssnade.

Det som jag fann betydelsefullt i dessa självhjälsgrupper var att kyrkan kunde vara en plats där människor med samma problem/ livssituation träffades och fick dela sina erfarenheter med varandra, detta kunde hjälpa människor och stärka dem i deras vardag.

Samtalsgruppen var öppen och hjärtlig. Med tanke på att vi inte kände varandra innan var det naket och uppriktigt i gruppen. Jag blev förvånad. Jag berättade om min skilsmässa och flera andra gjorde det också. Man kände hungern efter att få berätta och hur starkt det blev när man släppte masken och började prata. Alla starka känslor som välldes upp. Man fick påfyllning. Känslan att jag inte är ensam, att vi alla bär smärtsamma sår. En deltagare¹

Våren 2004 fick jag en förfrågan att vara med i mässan ”När det känns som allt har brutit” en temamässa för separerade som hölls i Katarina församling i Stockholm. Min uppgift var att efter gudstjänsten leda en av flera samtalsgrupper om skilsmässa och att erbjuda deltagarna i gudstjänsten möjlighet till fortsatt deltagande i självhjälsgrupper i Högalids församling.

Efter gudstjänsten i Katarina kyrka föreslog jag för kyrkoherden i Högalids församling att vi skulle erbjuda mässan även där. Vid två tillfällen erbjöd vi denna mässa. Det jag upplevde i gudstjänsten och i samtal efteråt var att personer som genomgår en skilsmässa kan finna något för egen del i att komma samman med andra och ge uttryck för de känslor de bär på. Temamässan är en interaktiv gudstjänst som ger möjlighet för deltagarna efter egen vilja att delta och utforma de olika stationerna.

I Ingela Bendts bok visar hon på en del olika ritualer. Mässan som jag själv varit med och genomfört, men även andra ritualer som hon kommit i kontakt med. En av de andra ritualerna som Bendt redogör för vill jag också studera i min uppsats. Den ritualen är skrivet av prästen och författaren Lars - Åke Lundberg och vänder sig till par som gått i en samtalsserie på familjerådgivning, själavårdande samtal hos diakon eller präst eller som själva kommit fram till och bestämt sig för att göra ett avslut på sin nuvarande relation och göra det tydligt med hjälp av en ritual.

---

¹ Bendt 2005, 97.

1.1. Syfte och mål

Syftet med uppsatsen är att ur ett religionspsykologiskt perspektiv studera om ritualer vid skilsmässa i Svenska kyrkans kontext kan tolkas som riter vars funktion är att stödja människor som befinner sig i en skilsmässoprocess. Jag vill också söka klarhet om de två ritualer jag studerar kan kallas rit i svenska kyrkans kontext, men även studera i vilken mån dessa riter kan vara stöd för människor som befinner sig i en skilsmässoprocess.

1.2. Frågeställning

Mina frågor är:

- Kan temamässan ”när det känns som allt har brutit” i Svenska kyrkans kontext tolkas som en rit, och kan den ses som stöd för individer som är i en skilsmässoprocess?
- kan en skilsmässoritual tolkas som en rit i Svenska kyrkans kontext, och kan den vara stöd för par som är i en skilsmässoprocess?

I min uppsats har jag valt att titta närmare på och analysera temamässan ”när det känns som allt har brutit” och Lundbergs ”skilsmässoritual”.

1.3. Terminologi

Det är ofta svårt med vissa ord och uttryck. För att göra det lättare att förstå vad jag menar vill jag förtydliga vissa ord som jag använder i min uppsats. Ordet temamässa använder jag för ritualen ”när det känns som allt har brutit”. Undantag från denna regel är när jag citerar ur kyrkoordningen och handboken. När jag använder ordet ”skilsmässoritual” menar jag den särskilda ritual Lundberg har skrivit.

Innan jag närmare presenterar materialet tar jag upp den statistik jag hämtat från SCB (Statistiska Central Byrån) och deras material för att konstatera antalet skilsmässor och den genomsnittliga längden för äktenskap i Sverige.

1.4. Skilsmässostatistik i Sverige

I Undersökningen ”I nöd och lust”² gjord av SCB angående skilsmässor i Sverige visar att antalet skilsmässor varit ca.20 000 par/ år sedan 1976. Åren 1980 och 1990, ca.20 000 par. År 2000, ca 21 000 par och år 2009, 22 211 par. En viss ökning av skilda par har skett de senaste fyra åren. 2009 var det 800 fler skilsmässor än 2008.

De flesta skilsmässor sker inom en 3-4 års period efter ingånget äktenskap. Statistiken som jag har tittat på talar inget om den familjekonstellation som de skilda paren befinner sig i när de går skilda vägar. Utan det jag kan konstatera är att av de ca 46 000 ingångna äktenskapen 2007 upplöstes ca1800 av dem 2009.

---

² SCB befolkningsstatistik 2010.

SCB:s statistik från 2006³ visar att det är ca 45 % av de ingångna äktenskapen som slutar i skilsmässa (här talas inte om antal år i äktenskap). Jag anar att denna procentsats har stigit något under de senaste fyra åren, men har inte någon säkerställd procentsats att relatera till.

1.5. Kyrkoordningen om gudstjänster i Svenska kyrkan

Frågor uppstår kring Svenska kyrkans syn på rit och ritual och om det finns någon officiell ståndpunkt kring detta. Det närmaste jag kan komma en ståndpunkt om rit och ritual i Svenska kyrkan finns i kyrkoordningen och i Svenska kyrkohandboken. Dessa böcker använder inte orden rit och ritual, utan talar om gudstjänster och kyrkliga handlingar. Men gudstjänster och kyrkliga handlingar, menar jag är de ord kyrkan använder för rit.

I svenska kyrkan finner jag ingen officiell ritual för skilsmässa. Med officiell menar jag här en ritual som finns med i ”Den svenska kyrkohandboken”. I kyrkohandboken finns de gudstjänster och kyrkliga handlingar (dop, bikt, konfirmation, vigsel och begravning) som är antagna av kyrkomötet⁴. Föreskrifter hur de ska användas finns i kyrkoordningen kap. 17 – 28.

I kyrkoordningen står det i kap.17§1:

I församlingen skall gudstjänst firas i form av huvudgudstjänster, kyrkliga handlingar och andra gemensamma gudstjänster.⁵

Med andra gemensamma gudstjänster avses:

En mängd olika gudstjänster som har gemensamt att alla som vill delta är inbjudna att vara med. Det är gudstjänster som i regel är offentligt utlysta[...]t.ex. musikgudstjänster, helgmålsböner samt temamässor och temagudstjänster av olika slag. När kyrkoordningen talar om ”församlingens gemensamma gudstjänster” avses inte de kyrkliga handlingarna dop, vigsel och begravning även om också dessa är församlingsgudstjänster och firas offentligt. Den direkta inbjudan att delta vid dessa kyrkliga handlingar sker i regel på ett annat sätt än ifråga om församlingens gemensamma gudstjänster.⁶

I inledningen till kap.17 står det:

Gudstjänsten är kyrkolivets centrum[...]Gudstjänsten är hela församlingens gåva och uppgift. Alla i församlingen är kallade att delta i gudstjänsten och komma med sina erfarenheter och livsfrågor till det gemensamma mötet med Gud.⁷

I den svenska kyrkohandboken står det angående temamässa och temagudstjänst så här:

Temamässa kan utformas så att Högmässans, Familjemässans eller Söndagsmässans liturgi präglas av ett genomgående, inte kyrkoårsbundet tema. Den i gudstjänstordningen fastställda gudstjänststrukturen behålls, men samtliga moment, förutom måltiden, liksom musiken gestaltas med ledning av det ämne som valts[...] Temamässa kan också utformas så att struktur, texter och musik utformas med ledning av det valda temat. Instiftelseorden samt utdelandet av bröd och vin ska dock ingå.⁸

---

³ SCB befolkningsstatistik 2006.

⁴ Den Svenska kyrkohandboken 2010, 218-307.

⁵ Kyrkoordningen 2003, 267.

⁶ Kyrkoordningen 2003, 268.

⁷ Kyrkoordningen 2003, 267.

⁸ Den svenska kyrkohandboken 2010, 180.

Temagudstjänst kan utformas så att ordningen för Högmässogudstjänst, Söndagsgudstjänst eller Familjegudstjänst präglas av ett genomgående, inte kyrkoårsbundet tema. Den i gudstjänstordningen fastställda gudstjänststrukturen behålls, men de olika momenten samt musiken kan gestaltas med ledning av det ämne som har valts.⁹

De kyrkliga handlingarna är: Dop, Bikt, Konfirmation, Vigsel och Begravning. Utöver dessa finns inget som betecknas som kyrkliga handlingar i Svenska kyrkan. Dessa kyrkliga handlingar har förändrats under århundradena till innehållet. Nu senast (2010) ändrades och lades till vigningsritualet formuleringar att använda vid vigsel av samkönade par.¹⁰ Dock har de kyrkliga handlingarna i stort sett varit konstanta under hela det evangelisk- lutherska trossamfundet svenska kyrkans historia. Det finns inga nya kyrkliga handlingar som har lagts till, däremot finns det kyrkliga handlingar som tagits bort i samband med att svenska kyrkan blev en evangelisk luthersk kyrka.¹¹

1.6. Avgränsning

I min uppsats tar jag inte ställning till barnens perspektiv och den problematik som barn till skilda föräldrar upplever. Här kan man ana att par med hemmavarande barn har andra behov av stöd än par utan barn. Jag har valt att utgå endast från de vuxna i skilsmässoprocessen, men jag är fullt medveten om att det i många skilsmässor också finns andra personer i närheten som drabbas. Jag undersöker inte heller om det är någon skillnad mellan homosexuella/ heterosexuella skilsmässopar. Jag har inte heller lagt något genusperspektiv på frågan om stöd.

1.7. Forskningsgenomgång

De ord jag sökt på är: Skilsmässa, Separation samt Rit/ritual. När det gäller forskning angående skilsmässa i Sverige idag fanns inget att hämta på DIVA. Barbro Lennéer Axelson har gjort en intervjustudie av män som gått igenom en skilsmässoprocess. Denna intervjustudie refererar hon till i sin bok *Förluster om sorg och livsomställning*¹².

Det jag funnit relevant för min studie är framförallt Maria Liljas Stålhandskes forskning om rit och ritens betydelse i Sverige i nutid. Bland annat i uppsatsen *Högmässan en befriande rit*.¹³ Liljas Stålhandske använder sig av en kvalitativ hermeneutisk metod med vilken hon vill undersöka om Högmässan kan beskrivas som en liminal rit, med potential att fungera som en emotionell balans gentemot det intellektualiserade samhället.

Hon använder sig av Margaret Donaldsons teori om det emotionellas utvecklingsmöjligheter och kompletterar den med Tom F Drivers tankar om riter. Deras teorier väver hon samman och ser genom dem på svenska kyrkans högmässa och diskuterar om gudstjänstens emotionella roll.

Hon menar att högmässan i svenska kyrkan inte kan räknas som en liminal rit utan den är icke- liminal och icke- emotionell i sin utformning. Liljas Stålhandske vänder sig i första hand till människor som arbetar med utformning och förnyelse av svenska kyrkans gudstjänstliv.

---

⁹ Den svenska kyrkohandboken 2010, 187.

¹⁰ Den svenska kyrkohandboken 2010, 263.

¹¹ Andréén 2005.

¹² Lennéer Axelson (2010) s.22

¹³ Liljas 1997.

I Liljas Stålhandskes Doktorsavhandlingen *Ritual, Invention*¹⁴ svarar hon på frågorna om det går att skapa meningsfulla ritualer i modern kontext. Hon utgår från Donald Winnicots beskrivning om lekens betydelse för hälsan och funderar om det kan överföras till ritens betydelse för hälsan bland vuxna. Hon undersöker också om ritens möjligheter och ritens funktion kan ses som en tillgång för individers mentala hälsa och välbefinnande. Liljas Stålhandske använder sig av Catherine Bells förståelse av rituella handlingar som en form av privilegierande kroppslig praxis. I studien ingår en enkätundersökning bland deltagare i projektet ”sann människa” vid svenska kyrkans utbildningscentrum i Sigtuna.

Valerie DeMarines, Religionspsykolog vid Uppsala universitet, har skrivit om riten som en fundamental och psykologisk resurs ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv¹⁵. DeMarinis menar att om individen förlorar kontakten med sin rittradition exempelvis vid flytt/flykt till annat land där man kommer i en annan tradition och kontext, kan förlorandet av den rituella traditionen få psykologiskt förödande konsekvenser. Hon menar vidare att riten har en psykologiskt stödjande funktion när individer upplever stress och kaos. De Marines har undersökt flyktingars situation i Sverige utifrån ett religionspsykologiskt perspektiv.

Det som jag funnit i min forskningsöversikt är att det finns väldigt lite skrivet om rit i Sverige idag samt att den studie som Liljas Stålhandske gjort visar på att riten kan ha en stödjande funktion för människors hälsa, samt att högmässan i Svenska kyrkan inte kan betraktas som en liminal rit utan som en icke- liminal ceremoni.

1.8. Material

Som jag nämnt inledningsvis och i min presentation av frågor till denna uppsats skall jag titta närmare på två ritualer som finns beskrivna i Bendts bok. Dessa ritualer finns också med som bilagor till uppsatsen. Temamässan ”när det känns som allt har brustit”, bilaga 1. Och skilsmässoritualen, bilaga 2 vilka jag nu kommer att redogöra för.

Temamässan

När Bendt 1998, tillsammans med prästen Lena Sjöstrand som liturgisk rådgivare skrev ritualen till temamässan gjorde hon det för att den skulle ingå i ett inspirationsmaterial med olika mässor och böner i *Mif* (Mitt i församlingen) ”Allt har sin tid”. Denna tidskrift kom ut år 2001, men fick ingen större uppmärksamhet. Det var först i januari 2003 som mässan genomfördes i Storkyrkan i Stockholm. Dåvarande domprosten Lennart Koskinen och Stiftsadjunkten Kristina Ljunggren ansvarade för genomförandet.

Nya behov kräver nya sätt. Allt det nya ryms inte inom de ritualer som förr rymde allt. Och vi är trötta på ord. Orden räcker inte för att komma åt det viktiga. Vi måste få gestalta och bearbeta med hela vår person.¹⁶

Citatet ovan är ifrån Lena Sjöstrand präst i Svenska kyrkan. Framförandet i Storkyrkan följdes av Katarina kyrka i Stockholm som genomförde temamässan 2004, och år 2005 genomfördes den i Högalidskyrkan vid två tillfällen.

Samtalsgrupper

I samband med temamässan är tanken att det skall erbjudas möjlighet till samtal, enskilt och/eller i grupp antingen före eller efter mässan och att det skall finnas en förberedelse att ta emot individer som vill fortsätta samtal enskilt eller i grupp. När mässan genomfördes i

---

¹⁴ Liljas Stålhandske 2005.

¹⁵ Wikström red. 1994.

¹⁶ Bendt 2005, 25.

Storkyrkan i Stockholm föregicks den av samtal innan gudstjänsten. Fördelen här, menar Bendt var att samtalen som hade förts i grupperna blev inneslutna och omhändertagna i mässan.

Bendt menar att mässan kan vara ett avslut för en själavårdande samtalsgrupp som mötts under en tid. I mässan kan man också erbjuda ritens sammanhang, att knyta ihop rit och samtal, själavården förs ut ur det slutna rummet och man blir en del av ett större sammanhang.¹⁷

Församlingar som genomför mässan bör ta kontakt med familjerådgivningen (om det finns på orten) med frivilliga grupper som arbetar med samtalsgrupper exempelvis mans/kvinnojouren, självhjälpscentra, andra kyrkor och samfund för att dessa skall kunna finnas med i mässan och erbjuda vidare kontakt för de som vill.

Nedan kommer jag att beskriva ordningen för temamässan och därefter ordningen för skilsmässoritualen.

Ordningen för temamässan

Gudstjänsten börjar med att en person går genom mittgången med en lerkruka lyft över huvudet, personen går fram och ställer sig framför altaret där det redan finns en hög med jord, och släpper krukans innehåll. I krukans innehåll finns fröer. När krukans innehåll faller mot golvet spricker den, skärvaror och fröer sprids ut över jordhögen och golvet. Efter en kort stunds tystnad medan ekot från den krossade krukans avklingar, går fyra personer (två män och två kvinnor) fram och ställer sig på kortsidorna av altaret. Vända mot församlingen håller de monologer ”vittnesmål” där de beskriver sina känslor och upplevelser av separation. Sammanlagt blir det sexton korta monologer.

Rösterna var så nakna. Det var skönt att höra så mycket plåga uttalas och uttryckas så tydligt, det berörde mig djupt. Vi bär så mycket smärta inombords. Så tätt inpå, så ytligt. Sällsynt att man hjälper människor att öppna sig på ett innersta plan. En deltagare i mässan för separerade¹⁸

Efter monologerna blir det en stunds tystnad eller någon form av musik.

Därefter en gemensamt läst överlåtelsebön som avslutas med att prästen säger: På Guds uppmaning säger jag -du är sedd och omsluten. Du är buren. Därefter tystnad eller musik.

I kyrkorummet är iordningsställt fyra olika stationer, en för varje element (Jord, Eld, Luft och Vatten) och ett i varje väderstreck (söder, norr, väster och öster).

Skönt med de fyra elementen och väderstrecken. Att någon bara säger Nord, Syd, Öst och Väst. Eller Vatten, Jord, Eld och Luft. Så grundläggande och välgörande. En orientering i tillvaron när man är fullständigt vilsen. En deltagare¹⁹

En instruktion följer där de olika stationerna presenteras.

Vid stationen jord finns det lera där deltagarna får göra en bild av sorgen och smärtan.

Eld, här får deltagarna möjlighet att skriva på lappar. På en lapp något som de vill bära med sig en kom –ihåg –lapp. På den andra något som de vill göra sig av med och som de kan lägga på elden utanför kyrkan. Luft, Genom att riva sönder tyg och att spika spikar i ett kors får deltagarna ge luft och uttryck för undertryckta känslor, även aggression, vrede, skuld, skam, svartsjuka. Vatten, En plats för mörker och ljus. Här får deltagarna tända värmeljus och placera på det mörka och/eller det klara vattnet för begrundan och eftertanke.²⁰

---

¹⁷ Bendt 2005, 29.

¹⁸ Bendt 2005, 11.

¹⁹ Bendt 2005, 32.

²⁰ Bendt 2005, 40-41.

Dessa stationer ser jag som temamässans predikan där varje individ är med och skapar innehållet. Varje deltagare väljer själv vad hon/han vill göra. Att gå till alla stationer, eller välja någon/några stationer, eller helt enkelt sitta still och lyssna på musiken är upp till var och en att bestämma. Detta moment varar under femton till tjugo minuter, under tiden spelas musik. Vid varje station finns någon som kan hjälpa till och där finns också lappar uppsatta med bibelcitrat från Jobs bok eller Psaltaren. Det är citat som associerar till stationen. Exempel vid stationen luft: "Min själ är trött på livet. Jag vill ge fritt utlopp åt min klagan, jag vill tala i min själs bedrövelse". Jobs bok 10:1

När musiken tystnat, bär medhjälparna fram korset och lägger det vid altaret. De som vill har redan placerat sina lerfigurer bland skärvorna i jorden och vattnet med de tända ljusen står redan framme vid altaret i öster. Lappen med det som man vill bevara ligger tryggt i fickan och det andra som man vill göra sig av med har elden förtärt.

Härefter följer Kommunion (nattvard). Där instiftelseorden "I den natt[...]" och bönen "Vår Fader" är desamma som i svenska kyrkans högmäsoordning. Tackbönen som sedan följer är gemensam och läses av församling och ledare tillsammans. Avslutningsvis följer välsignelsen och de fyra rösterna på varandra. De som läser tar skärvor och frön i handen, håller ytterligare varsin monolog och placerar sedan frön och skärvor i jorden eller på altaret.²¹

Ritual vid skilsmässa

Lundberg, dåvarande kyrkoherde i Kungsholms församling i Stockholm, lade fram ett förslag på en "särskild kyrklig gudstjänst vid skilsmässa" för arbetsgruppen för gudstjänstliv, en arbetsgrupp utsedd av kyrkans centralstyrelse. Den mottogs positivt, men bordlades för att tas upp vid ett senare sammanträde.²²Jag har inte kunnat hitta något senare protokoll där frågan om rit togs upp igen. Jag förmodar att § 42 fortfarande är bordlagd.

I en intervju i tidningen Dagen säger Lundberg med syfte på denna ritual:

Vi behöver riter för viktiga skeden i livet[...]Vi ska värna om människor som har det svårt och inte om abstrakta begrepp som äktenskap. Jesus slår vakt om människorna[...]Äktenskapet är en institution och Jesus var kritisk till institutioner när de försvårar livet för människor och inte följer Guds vilja. Han värnade och slog vakt om människorna. Vi människor klarar inte av allting.²³

Han menar att denna ceremoni skall var frivillig och skall ses som en möjlighet för de par som så önskar. Han säger vidare att man kan se den som en markering och en viljeyttring. Exempelvis i samband med att man skriver på skilsmässopapperen. När kan man på djupet försonas? Kanske aldrig, men riten kan vara en markering att man vill åt det hållet.

På 1960-70 -talet arbetade Lundberg med temagudstjänster i Gustav Vasa kyrka som bland annat handlade kärlek, homosexualitet och skilsmässa. Utifrån erfarenheterna av detta arbete skrev han 1988 ett ritual som kunde användas vid skilsmässa. Han omarbetade ritualen 2001 och det är den version som finns i bilaga 2.

Skilsmässoritualen är en enkel ceremoni som sker med endast paret och en präst i exempelvis sakristian framför ett altare utan vittnen närvarande. Det är alltså inte fråga om en bakvänd vigsel med pompa och ståt, släkt och vänner utan en stillsam enkel ceremoni för paret tillsammans med en präst.

Skilsmässoritual

Riten inleds i Guds Faderns och Sonens och Den heliga Andens namn. Därefter följer en bön som prästen ber.

---

²¹ Bilaga 1.

²² Protokoll 1989, 1.

²³ Dagen 1989, 10.

Efter bönen vänder parterna sig mot varandra och säger att de vill förlåta, för Jesu Kristi skull. Parterna återlämnar därefter ett par viktiga föremål till exempel ringarna. I samband med detta så tillsäger prästen paret syndernas förlåtelse. Detta moment med förlåtelseord och överlämnande av föremål kan uteslutas om paret så vill.

Prästen ställer sig mellan parterna fattar deras händer och ber tillsammans med paret Vår Fader/ Fader vår. Avlutningsord och välsignelse.²⁴

---

²⁴ Bilaga 2

Kapitel 2 Teori

2.1. Presentation av teori

Jag utgår från Arnold Van Genneps ”liminal”- teori, den teori som ligger till grund för de andra teoretikernas förståelse. Sedan följer några olika teoretiker och deras teorier om vad rit och ritual kan vara och innehålla.

Därefter redogör jag för skilsmässoprocessen och de ”problem” som individer och par ställs inför. Detta gör jag med hjälp av Barbro Lennéer Axelsons bok *Förluster, om sorg och livsomställning*.

Jag kommer att avsluta detta kapitel med några egna tankar och idéer om rit och ritual i Sverige idag samt en sammanfattning utifrån Lennéer Axelsons bok angående de delar jag funnit relevanta för min uppsats. Dessa teoretiker och mina egna tankar kommer jag sedan att använda i min analys av de ritualer jag beskriver i mitt material.

2.2. Teorier om rit och ritual

Arnold Van Gennep (1873-1957)

Van Gennep var antropolog och skrev om de betydande och regelbundna ritualer som en människa genomgår under sitt liv. 1909 skrev han boken ”The ritual of passage” som jag har hämtat hans teori ifrån. Van Gennep beskriver här sin teori om passageritens tre olika faser. Pre- liminal – Liminal – Post- liminal (limin, latin för tröskel). Van Gennep menar att dessa tre stadier/faser finns med i alla passageriter, men tyngdpunkten, vilken fas som är dominerande, är olika i riterna. Exempelvis så är begravningsriten mer fokuserad på separationsfasen (pre-liminalen) än vigselriten som är mer fokuserad på inkorporationsfasen (post-liminalen).²⁵ Det är i liminalen som separationen från pre- liminalen blir tydlig enligt Van Gennep.

Man förs i passageriten från ett socialt tillstånd genom/över tröskeln till ett annat socialt tillstånd exempelvis från singel, genom förlovning, lysning, vigsel till äkta makar. Tröskelstadiet – liminalen kännetecknas av obestämdhet, individen avkläds här sin individualitet, sitt forna jag för att kunna skapa den nya identiteten, gå in i sin nya sociala roll. I varje passagerit, menar Van Gennep finns någon form av ”tröskel” -tillstånd. Detta tillstånd avslutas ofta genom att man blir buren, mellan jord och himmel in i det nya. Mina tankar går till bruden som blir buren av brudgummen över tröskeln in i det nya gemensamma hemmet.²⁶

Victor Turner (1920 – 1983)

Turner var antropolog som gjorde studier bland Ndembufolket i dåvarande Rhodesia på 1930-40 talet. Han radikaliserar Van Genneps teori om passageritens tre stadier och menar att ritualen kan vara både omstörtande och kreativ, till skillnad från sociologen Emile Durkheim

---

²⁵ Van Gennep 1961, 11.

²⁶ Van Gennep 1961, 185-186.

som menar att passageriterna är ett sätt att behålla ”status quo” eller social konsensus i samhället.

Turner utvecklar Van Genneps teori om de tre stadierna och menar att liminalen inte enbart är en fas i initiationsriterna utan i alla ”betwixt and between spaces” där kulturella och rituella – kreativiteter kan födas.²⁷ Turner menar att alla riter är transformerande och han framhåller den mellersta, den liminala fasen som avgörande för omvandlingen/ förvandlingen.

Ritualer som är konfirmerande och till för att upprätthålla status quo kallar han för ”ceremonier”²⁸. Men vad menar Turner med orden betwixt and between?

Liminal entities are neither here nor there; they are betwixt and between the positions assigned and arrayed by law, custom, convention, and ceremonial. As such, their ambiguous and indeterminate attributes are expressed by a rich variety of symbols in the many societies that ritualize social and cultural transitions.²⁹

Turner menar att den liminala fasen för personer som går igenom en initiationsrit exempelvis för noviser i ett kloster, konvertiter eller någon som skall initieras i tonårgänget saknar egen status, inga ägodelar, inget som visar rang eller roll i samhället, man uppför sig vanligtvis passivt och ödmjukt. Men inom den egna gruppen (gruppen av liminala) utvecklas ett kamratskap och ett jämlikhetstänkande, som Turner benämner ”Communitas”. Här menar Turner att en nyckel till rit och ritens betydelse finns, han kallar det ”fons et origo” dess ”ursprung och källa”(min översättning). Han använder det latinska ordet ”Communitas” för att skilja detta tillstånd från det mer allmängiltiga ”Community”³⁰.

Ronald Grimes

Grimes är professor i religion och kultur vid Wilfried Laurier Universitetet i Kanada och han refererar både till Van Gennep och Turner när han i sin bok *Deeply into the bone* försöker ge sin bild av rit.

Grimes skriver om ritbegreppet på tre olika sätt:

- Rit. Handlingar separerade från vardagen. En konkret tidpunkt och att något upplevs av gruppen/ samhället som en rit.³¹
- Ritualization. Detta är inte uttalat en rit, men följer ett bestämt mönster och innehåller vissa outtalade delar. Exempel födelsen på sjukhus. Den kallas inte en rit men följer vissa givna mönster. Läkare tillkallas (experten) vid ett givet skede, mannen erbjuds att klippa navelsträngen, det ska vara sterilt och se ut på ett visst sätt. En säng, en pall för barnmorska/läkare, starka lampor m.m.³²
- Ritualizing. Ett medvetet försök att skapa en rit. Här krävs att försöket accepteras av omgivningen som en rit. Om det ska lyckas etablera sig som rit beror på möjligheten till acceptans av omgivningen.³³

---

²⁷ Turner 1969, 95.

²⁸ Grimes 2000, 121.

²⁹ Turner 1969, 95.

³⁰ Turner 1969, 96-97.

³¹ Grimes 2000, 28.

³² Grimes 2000, 28.

³³ Grimes 2000, 29.

Intressant att notera är att Grimes menar att det är acceptansen från omgivningen mer än innehållet som avgör om det är en rit eller inte.

Catherine Bell

Bell är professor i religiösa studier vid Santa Clara universitet i Kalifornien. Hon går vidare i klassificeringen av riten och menar till skillnad från Grimes, att riten inte behöver vara avskild från vardagen, utan riten kan lika väl vara en del av vardagens göromål.

Bell säger att det genom tiderna inte finns en enhetlig användning av orden rit och ritual, vilket Van Gennep, Turner och Grimes också menar. Det råder heller ingen konsensus angående användningen av termen rit. Fortfarande används det vitt och brett både hos den breda folkmassan som bland olika akademiska discipliner.

Ritual har tillexempel ersatt begrepp som liturgi kontra magi, för att visa skillnaden på högstående religion och primitiv vidskepelse, eller ”våra” riter från ”deras”.³⁴

In modern Western society, we tend to think of ritual as a matter of special activities inherently different from daily routine action and closely linked to the sacralities of tradition and organized religion. Such connections encourage us to regard ritual as somewhat antiquated and, consequently, as somewhat at odds with modernity.³⁵

Föreställningen att riten är något utanför det vardagliga är en allmän uppfattning av vad rit är, samt att det är något som inte berör det vardagliga livet utan är något man håller på med inom kyrkor och sekter.

Bell menar emellertid att riten är något helt annat, den är något som vi själva skapar och som kan vara en del av vardagen.

Nedan följer de kriterier som Bell har ställt upp för vad som kan ingå i en rit.

- Formalism. Den vanligaste karakteristiken för riten. Ju mer formaliserad något blir, desto mer blir det likt en rit i våra ögon. Exempel: man använder vissa ord, går på ett visst sätt.³⁶
- Traditionalism. Här talar Bell om Traditionalization som ett kraftfullt verktyg för att legitimera en rit. En näst intill perfekt upprepning av något som gjorts tidigare.³⁷
- Invariance. För en del är beständighet den viktigaste karakteristiken för en rit. Här kan det handla om ”liv eller död” det gäller att upprepa riten rätt in i minsta detalj.³⁸
- Rule- Governance. är Snarlikt formalism. Exempelvis vissa givna regler som i krig, idrott och spel.³⁹
- Sacral Symbolism. En relation till Gud, eller någon annan Högre osynlig makt. Denna relation synliggörs genom exempelvis föremål.⁴⁰
- Performance. Handlar om något man spelar upp för andra eller sig själv.⁴¹

---

³⁴ Bell 1992, 6.

³⁵ Bell 1997, 138.

³⁶ Bell 1997, 139-144.

³⁷ Bell 1997, 145-150.

³⁸ Bell 1997, 150- 153.

³⁹ Bell 1997, 153-155.

⁴⁰ Bell 1997, 155-159.

⁴¹ Bell 1997,159-164.

Bell menar att dessa delar ingår, en eller flera, i det hon vill kalla rit. Hon menar att riten kan vara offentlig, accepterad av många, men den kan lika väl vara individuell och vardagsnära. Riten behöver inte ha en lång tradition eller vara allmänt accepterad för att kallas rit.

Passageriterna har samma funktion på den kulturella förståelsen för våra liv som säsongritererna (tidsmässigt återkommande) har på den biologiska förståelsen. De biologiska processerna till exempel födelse och död tolkas genom kulturella evenemang. En människas liv får riktning och stadga när hon deltar i passageriter som binder samman generationer med deras rötter och ger förståelse åt våra mest intima erfarenheter av att leva och att dö.

Bell menar också att i riten är kroppen central. Det är inte huvudet och intellektet utan kroppen som står i centrum. Det är genom att agera i riten som människan finner förståelse, därför anser Bell liksom Grimes att riten är kulturellt förknippad, den förstås i det sammanhang där den har ritualiserats.⁴²

Tom F Driver

Driver är professor emeritus i teologi och kultur och också metodistpastor i USA. Han tillför något ytterligare till riten. Han utgår från den kyrkliga rit som han själv är en del av.

Här använder jag mig i stort sett av Liljas Stålhandskes formuleringar och sammanfattning av hennes studier *Högmässan en befriande rit*⁴³.

Driver utgår från två problem med riten i kyrkan ”ritual boredom” och ”ritual misapprehension” Han upplever att kyrkans riter brister i energi och funktion för att de upplevs så tråkiga. Samtidigt har vi i dag ingen förståelse för det värde riten kan ha, detta för att dagens riter är så urvattnade. Driver menar också att det inom kyrkan finns en misstänksamhet mot de rituella språken som härstammande från hedniska eller papistiska traditioner. Det centrala med ritens funktion enligt Driver är Befrielse;

*A Christian sacrament may be defined as an action of God together with the people of God, ritually performed to celebrate freedom and to hasten the liberation of the whole world.*⁴⁴

Driver använder sig i första hand av antropologiskt material, han menar att genom att studera främmande kulturer kan vi tydligare förstå vår egen. Driver använder sig av Van Genneps och Turners definition av riten. Liksom Turner fokuserar han i första hand på mittenstadiet liminal- fasen. Driver skriver om den liminala gemenskapen där status och rangordning saknar betydelse. Han menar också att uttrycksmedel och språk byts ut från ”vardagsspråket” till något annat. Och med hjälp av det liminala tillståndet kan ”passeraren” få möjlighet att se och förstå sin egen vardag i ett nytt ljus med nya ögon och kan förhålla sig till sig själv och sin omgivning på ett nytt sätt. Riten förnyar och befriar.

(M)uch ritual boredom and ritual misapprehension in post-Enlightenment societies arises from the fact that ritual liminality has been suppressed. As the power of nation-states have grown in modern times, so has the desire on their part of eliminate as much liminality as possible from ritual performance, because liminality can lead to a weakening of state of control over people’s ideas, emotions and behavior.⁴⁵

Driver menar att vi i västvärldens kyrkor har tappat bort denna befrielse som riten kan ge. Han menar också att vi är rädda för vad detta tillstånd kan göra med vårt anseende som kyrka. Att släppa lös de antistrukturella tillstånd som riten kan innebära ter sig hotfullt.

---

⁴² Bell 1992, 217,220.

⁴³ Liljas 1997, 22-29.

⁴⁴ Driver 1991,207.

⁴⁵ Driver 1991, 159

Driver menar att riterna i kyrkan handlar OM befrielse och förändring, men saknar intentionen att hitta modeller för att verklig befrielse och förnyelse skall SKE.

Prästen och schamanen är två olika sätt att förhålla sig som ledare av riten. När det gäller prästens förhållningssätt bygger Driver sin föreställning på hur kyrkan har utvecklats som institution. Schamanens förhållningssätt hämtar han ifrån antropologiska studier på Haiti.

In Haiti one hears it said that the country is 95 percent Catholic and 90 percent vodou. These two sides of Haitian religion exemplify the two poles between which religious ritual moves. At one pole, the paramount consideration is order, regularity, and limit. At the other, creativity and infusion of spirit.⁴⁶

Prästens uppgift har blivit att ansvara för att ordningen av riten följs, och att alla kan följa med i ordningen. Det är också i uppgiften att vara medlare mellan Gud och församling som prästen i bön och predikan har sin roll.

Schamanens roll är något annorlunda, han/hon håller också en viss ordning men oförutsägbarheten är en del av riten. Schamanen finns hela tiden med i riten men är inte i samma utsträckning som prästen en medlare mellan Gud och församling, utan mer en medskapare för att gudarna ska träda fram och kommunicera med dem som gudarna väljer.

Prästen representerar och schamanen åkallar och uppväcker enligt Drivers teori. Här ska dessa två roller ses som motpoler och inte som kulturella företeelser. Driver menar att kyrkan bör i sitt utövande av rit vara mer schamanistiska än prästerliga för att riten skall kunna upplevas som befriande för församlingen.⁴⁷

Efter denna teoretiska genomgång av riter fortsätter jag nu med psykologisk teori kring en skilsmässoprocess.

2.3. Teori om skilsmässoprocess

Lennér Axelson, Universitetslektor i psykologi vid institutionen för socialt arbete på Göteborgs Universitet, skildrar i boken *förluster om sorg och livsomställning* ur ett psykosocialt perspektiv, det vill säga, den drabbades både inre psykiska och yttre sociala verklighet, vad som händer vid förluster som exempelvis skilsmässa.

Syftet med hennes bok är att ge kunskap om processer vid olika förluster, kriser och sorg. Också att beskriva vad professionell hjälp och nätverksstöd kan innebära. Ett stöd som utgörs av medmänniskor i samband med kris och sorg⁴⁸

Lennér Axelson tar upp de båda norska psykologerna och traumaforskarna Karin Dyregrov och Atle Dyregrov (2008) som menar att kulturen i Norge och även i Sverige är sådan att man allmänt anser att kriser är en naturlig del av livet och att de inte ska professionaliseras. Man orkar inte med att inledningsvis i sitt sorgearbete söka professionell hjälp och man vet inte heller vart man ska vända sig. Man menar allmänt att nätverket runt om kring en själv är tillräckligt (man ska vara stark och klara sig själv). Man ska inte professionalisera mänskliga problem i onödan.

I samband med fysisk sjukdom är det en självklarhet att söka och också få akut och adekvat hjälp. Men samma självklarhet finns inte när det gäller psykosociala livskriser, här visar samhället sin syn på människor och sina värderingar när det gäller att tilldela resurser, ekonomiska som personella.⁴⁹

Jag kommer att relatera till Lennér Axelsons bok när jag svarar på frågan om

---

⁴⁶ Driver 1991, 52.

⁴⁷ Liljas 1997, 25-26.

⁴⁸ Lennér Axelson 2010, 12.

⁴⁹ Lennér Axelson 2010, 10-11.

skilsmässoritualen och temamässan i Svenska kyrkans kontext kan vara ett stöd för par och enskilda.

Skilsmässor har normaliserats och är idag föga omgärdade av skam och skuld. Detta innebär dock inte att de berördas känslreaktioner är ”normaliserade”. En del personer upplever att denna i sig positiva sociala acceptans gör att deras separationskriser lätt bagatelliserar av omgivningen och att stödet brister”.⁵⁰

Flera par som Lennéer Axelson mött ger uttryck för att omgivningen bagatelliserar skilsmässan. När det gäller sorg och kris efter nära anhörigs död är förståelsen helt annorlunda än när par går skilda vägar. Lennéer Axelson menar att den kris och det sorgearbete som sker i samband med skilsmässa kan jämföras med annan sorg och krisbearbetning. En skillnad är att Skilsmässosorg oftast har betydligt fler konflikter både före och efter än vad annan sorg exempelvis dödsfall eller sjukdom har. Förväntningarna och upplevelserna av äktenskapet, men också nödvändigheten av skilsmässan är olika hos parterna.⁵¹

Att vara i konflikt med den som tidigare varit det självklara stödet i svåra situationer skapar en känsla av ensamhet och utsatthet. Vem kan jag lita på, var kan man finna trygghet och vilka vänner kan jag vända mig till? Är frågor som i skilsmässosammanhang inte har några givna svar.

Nedan redogör jag för de akuta krisreaktioner som kan följa på skilsmässa liksom på annan sorg.

Fysiologiska reaktioner: hjärtklappning, yrsel, magont, illamående, matproblem, sömnproblem, ljud- och ljuskänslighet. Huvudvärk. Stark trötthet. Kropps- och muskelsmärta.

Emotionella reaktioner: Längtan. Saknad. Känslomässig labilitet och skörhet. Ledsnad, nedstämdhet som kan övergå i depressiva inslag. Förtvivlan. Tomhet. Ensamhet. Meningslöshet. Hjälpplöshet. Skuld. Skam. Oro och ångest. Irritation som kan intensifieras till aggressivitet och vrede. Sexuellt ointresse.

Kognitiva reaktioner: Störd perception, som till exempel svårigheter att ta in ny information. Förvrängningar i uppfattningsförmåga, tolkningar och tänkande. Försämrat minne och koncentrationsförmåga. Förvirring. Sviktande omdömesförmåga.

Beteenden/handlingar: Energiförlust och därmed sänkt aktivitetsnivå. Överreaktion på små irritationsmoment. Social tillbakadragenhet och isoleringstendenser. Brist i studie- och/eller arbetsförmåga och i eventuellt föräldransvar. Utagerande av aggressivitet.⁵²

Det är väldigt sällan som en individ uppvisar samtliga dessa krisreaktioner⁵³. Dessa intensiva stress- och krisreaktioner brukar avklinga efter ca en till två månader. Redan efter första halvåret har de flesta åter ett stabilt känsloliv. Men ca 40 % har kvar symtom som exempelvis ångestattacker, sömnsvårigheter och nedstämdhet under det första året. De flesta är i känslomässig balans efter ett till två år men ca 20-30% lider av symtom under längre tid⁵⁴. Dessa reaktioner gäller all kris och sorg med olika intensitet och styrka.

2.3.1. Försoning och förlåtelse

Försoningsprocessen kan bli möjlig först efter ett mödosamt sorgearbete. Man utsätter sig för ytterligare en förlust, förlusten av hämndlystnad. Detta kan leda till en känsla av inre tomhet, något som gått förlorat. Misslyckas individen i försoningsprocessen så kan det leda till en lång tid av bitterhet och ett minne av allt det onda man har upplevt, all oföränt och alla vedermödor

⁵⁰ Lennéer Axelson 2010, 59.

⁵¹ Lennéer Axelson 2010, 102.

⁵² Lennéer Axelson 2010,37-38.

⁵³ Lennéer Axelson 2010, 37.

⁵⁴ Lennéer Axelson 2010, 38.

följer en i livet. ”Inget kan som bitterheten göra livet fult och deformerat.”⁵⁵ Det är en lång skör väg att gå, från misstro tillbaka till tillit.

Här är det inte minst viktigt med försoningsprocessen bland par som har gemensamma barn. Många är de barn eller andra släktingar och vänner som fått vara redskap i parets hämndkrig, speciellt barnen som identifierar sig med båda föräldrarna, kan ibland tvingas till obarmhärtiga ställningstaganden och tvingas liera sig med den ene föräldern mot den andre. Detta leder aldrig till något gått för någon av parterna. Därför är försoningsprocessen en sådan viktig del i helandet efter en skilsmässa. Men den tar tid och kan inte forceras eller tvingas fram.

2.3.2. Stöd vid sorg och kris

En person som befinner sig i sorg, exempelvis vid skilsmässa, pendlar mellan att dra sig undan och att söka stöd hos andra. ”Kärleken mellan närstående är det ’existentiella ankare’ som gör att man överlever det värsta”.⁵⁶ När skilsmässa är den svåra händelsen försvinner en del av det naturliga stödet. Då kan omgivningen bli desto viktigare. Men om omgivningen negligerar det inträffade kan sorgen bli ännu svårare att bära. Människor i sorg och kris är i behov av psykologiskt stöd i olika former.⁵⁷

Sidney Cobbs definition från 1976 (ang. socialt/psykologiskt stöd min anm.) som fortfarande står sig: ’de fördelar som ges genom att känna sig värderad och älskad och genom att vara medlem av ett nätverk av ömsesidig kommunikation och ömsesidiga förpliktelser’. En annan slags definition på socialt stöd är ’sociala transaktioner som uppfattas av mottagaren och/eller avses från givaren att underlätta coping i vardagslivet och speciellt i stressituationer, (Pierce, Sarason&Sarason 1996).⁵⁸

Lennéer Axelson tar upp olika stöd;

- Emotionellt stöd. Samtal med närstående inom och utom familjen. Ett stöd som fyller ett stort behov i all form av kris. Här möts den ”drabbade” av engagemang, förståelse och omsorg. All uppmuntran och bekräftelse dämpar och förebygger känslor av ensamhet och stärker samtidigt hopp, trygghet och självkänsla. När vi gått igenom kriser är det ofta detta emotionella stöd som värmer och som ofta refereras till ”det som fick mig att orka”.⁵⁹
- Kognitivt stöd. Information, kunskap, feedback, problemlösning och vägledning är viktigt när man går igenom en kris. Här får den drabbade hjälp att vidga sin tankehorisont och se nya möjligheter att förhålla sig till vardagen. I en kris, blockeras ofta vår förmåga att se möjligheter, vi låser oss och vår handlingsförmåga snävas in. Vi vet ”varken ut eller in”. Här ges möjligheter att försöka fungera i den nya livssituation som man står i.⁶⁰
- Praktiskt stöd. Att andra tar sig tid och hjälper till med de vardagsnära sysslorna, handla, städa, flytta, passa barn, ge penninglån eller annan konkret hjälp är några saker som är en stor hjälp i en utsatt situation. Vardagens vanliga små händelser kan kännas övermäktiga när alla tankar kretsar kring en och samma sak. Här kan också vardagens

---

⁵⁵ Lennéer Axelson 2010, 149.

⁵⁶ Lennéer Axelson 2010, 44.

⁵⁷ Lennéer Axelson 2010, 45.

⁵⁸ Lennéer Axelson 2010, 45.

⁵⁹ Lennéer Axelson 2010, 46.

⁶⁰ Lennéer Axelson 2010, 46.

vanliga göranden vara en hjälp att skingra sina tankar, men att göra det i sällskap med andra kan kännas skönt.⁶¹

- Social tillhörighet och nätverksstöd. Att bli delaktig i det som händer runt i kring; arbetsliv, fritidsliv och i samhället i stort. Här behöver individer en puff framåt för att orka, faran är annars isolering och ensamhet. Detta är något som behövs i ett senare skede av processen, här behövs goda krafter från samhället och personer i individens närhet som kan hjälpa individen att våga ta steget och delta i det som händer, att kunna behålla sin roll/identitet i sitt vanliga sociala sammanhang, eller hitta nya roller och ny identitet i den nya sociala situationen.⁶²

Att man vid skilsmässa liksom vid annan sorgebearbetning sörjer på olika sätt kan skapa en konkurrenssituation om vem som lider mest av de drabbade. Detta kompliceras av att man inom paret kan använda sitt "lidande" för att skuldbelägga den andra parten. Sällan är skilsmässor av det slaget att båda är överens om vad som skall ske, det är inte ovanligt att det är en som vill och en som inte vill. Den som inte vill kan bli så ockuperad av sin egen sorg att det emotionella stöd som exempelvis barnen i förhållandet kan behöva uteblir.

Här är omgivningen i form av andra vuxna mycket viktiga stödpersoner. Frånskilda klarar sin skilsmässa bättre om de finns i ett större och starkare socialt nätverk. Det är inte ovanligt att vid skilsmässa, då släkt och vänner tar parti för den ena eller den andra parten att andra personer och vänner i omgivningen får vara medlare i konflikten. Återigen fungerar inte det vanliga stödet.⁶³

2.3.3. Faser i skilsmässoprocessen

Lennéer Axelson pekar på en studie gjord i USA som visar att 40 % av de som skiljer sig redan under det första halvåret av äktenskapet har tvivel om hur det skall gå med förhållandet. Ytterligare 20 % gör det under första året.

Denna första fas, som oftast är dold, domineras av passiva strategier som tyst missnöje och förnekelse. Försök till anpassning eller att dra sig undan är vanliga. I denna fas talar man sällan om för någon i närheten vad man upplever.

Den andra fasen består av ett mer öppet missnöje och här börjar också hoppet sina. Tvivel om att det går att göra något åt relationen inträder. Här blir också grälen och aggressionerna vanligare och häftigare. En fokusering på varandras negativa drag och en vilja att skada varandra fysiskt och/eller psykiskt uppstår. Någon av parterna, eller båda, börjar också kalkylera om möjligheten att gå skilda vägar och den egna kärleken till sin partner börjar ifrågasättas. Här slutar också försök till anpassning och ett större engagemang utanför äktenskapet brukar infinna sig.

I den tredje fasen ökar avståndet mellan parterna, aggressionerna minskar men ersätts av likgiltighet och många upplever en sorg istället.⁶⁴

När en relation går mot skilsmässa är det ofta den ena parten som börjar med att överväga, granska och ifrågasätta relationen. I det tysta börjar tankar om separation bli allt starkare. Senare inleder personen samtal med någon vän som antingen ger stöd eller ifrågasätter det

---

⁶¹ Lennéer Axelson 2010, 46.

⁶² Lennéer Axelson 2010, 46.

⁶³ Lennéer Axelson 2010, 53.

⁶⁴ Lennéer Axelson 2010, 102-103.

riktiga i skilsmässa. Paret börjar i sina gräl och konflikter också nämna skilsmässa som en lösning och här brukar en del par söka professionell hjälp hos exempelvis familjerådgivare, präst eller diakon, andra beslutar sig för att gå skilda vägar.

När skilsmässan är ett faktum sprider man detta till närstående och vänner, oftast på omgåendet för som vid exempelvis dödsfall då alla får samma information vid ungefär samma tidpunkt.

Omställningsfasen efter skilsmässan domineras av relations- och kommunikationsproblem samt ekonomiska tvister.⁶⁵

Majoriteten skilsmässor är mer eller mindre både psykiskt och socialt påfrestande. Det tar ofta två, tre år innan de inblandade återhämtar sig. Vissa skilsmässor med starka konflikter i släptåg har en ännu mer långdragen läkningsprocess och kräver inte sällan professionell hjälp.⁶⁶

2.4. Arbetsmodell

Ritteori

Van Genneps teori om de tre faserna ligger till grund för de andra presenterade teoretikernas förståelse, men de har alla olika förhållningssätt till förståelsen av vad rit är, eller kan vara. Ett problem med begreppet rit är att det finns så många olika teorier om vad det är. De teoretiker jag visat på är långt ifrån alla som har skrivit och tyckt i denna fråga.

Mina slutsatser skall ses i ljuset av att detta inte är det enda sättet att förhålla sig till rit. Men jag menar att de olika teorierna jag presenterat tillför något till de frågor jag ställer i min uppsats. Van Genneps ”tröskel” teori, ett Pre-liminalt, ett liminalt och ett post-liminalt tillstånd är grunden för begreppet passagerit. Jag använder mig av Van Genneps teori, men tänker mig de tre tillstånden sammankopplade i en enhet.

Jag kallar denna sammankoppling den ”liminala zonen”. Det är ett begrepp som inte någon av teoretikerna använder, men som jag menar ger uttryck för något som är avgränsat i tid och rum och som i min analys kan innehålla hela skilsmässoprocessen och dess olika faser.

Att passageriten inte i första hand är till för att bevara status quo, utan kan både vara omstörtande och kreativt är något jag tar med mig från Turner, liksom hans tankar om den mittersta fasen, den liminala fasen, som han tydliggör med *betwixt and between* – tillståndet där gemenskapen med andra i samma situation benämns ”*communitas*”. Ett tillstånd som Turner beskriver som gemenskapen utan inbördes rangordning eller status.

Grimes menar att passageriten, eller riten över huvud taget skall ses som handlingar separerade från vardagen, medan Bell menar att riten är något som vi skapar och som lika väl kan ha vardagens privata struktur som det stora gemensamma festliga evenemanget. Bell menar att det är något vi själva skapar och att i riten är det egna agerandet och kroppen i centrum.

Slutligen lägger Driver en ny aspekt på passageriten att utgångspunkten för all rit i kyrkan borde vara att söka befrielse, att ett stort problem inom kyrkorna i västvärlden är upplevelsen av tråkighet och att vi saknar förståelse för vad riten kan innebära för oss. Hans begrepp präst, schaman, som två motpoler där prästen står för representation och schamanen åkallan och uppväckelse är intressant och skapar i alla fall hos mig en aha- upplevelse.

---

⁶⁵ Lennér Axelson 2010, 104-105.

⁶⁶ Lennér Axelson 2010, 105.

2.4.1. Stöd vid separationer

Stödteori

Lennér Axelson tar i sin bok upp dels det speciella i en separationskris men också det gemensamma med annan krisbearbetning. De flesta separationer följer samma tillvägagångssätt med de olika faserna av tystnad/förnekelse, tvivel/öppet missnöje, skilsmässa sedan omställningsfasen med flera konflikter.

Människor som går igenom skilsmässa upplever ofta sig vara ensamma, oförstådda och otrygga. Detta gör behovet av stöd från vänner och andra i samhället stort. Det skapar problem när skilsmässa i allmänhet ses som ett ”normalt” tillstånd som inte är så dramatiskt, då uppstår en diskrepans mellan den drabbades egna upplevda kris och omgivningens upplevelse, detta kan förstärka de redan negativa upplevelserna av ensamhet och utanförskap som den drabbade känner.

De som vanligtvis stödjer i kriser och svårigheter är inte lika självklara i skilsmässosituationen vilket ytterligare kan förstärka dessa känslor. Krisreaktionerna på skilsmässa kan liknas vid annan krisreaktion vid sorg. Men när det gäller annan sorg är reaktionerna i allmänhet mer accepterade än vid skilsmässa.

Jag vill i min analys se om nedanstående nyckelord och vad teoretikerna säger om dem, går att finna i de ritual som jag valt att studera:

Riter

Liminal.
Kreativitet.
Communitas.
Skild från vardagen.
Kroppen i centrum.
Befrielse.

Stöd

Emotionellt stöd
Kognitivt stöd.
social tillhörighet, nätverks stöd.
Praktiskt stöd.
Försoningsarbete.

Kapitel 3 Metod

3.1. Kvalitativ Hermeneutisk metod

Jag kommer att använda en kvalitativ hermeneutisk metod. Jag har min egen förförståelse som utgångspunkt i mitt arbete. Med förförståelse menar jag i detta sammanhang min egen erfarenhet av de samtal i enskild självvård, parsamtal, självhjälpsgrupper och deltagande i temamässor som jag haft som diakon åren 1991-2009.

för att undersöka om riten kan svara på behov av stöd vid separation kommer jag att använda mig av en kvalitativ metod⁶⁷. När det gäller själva materialet, boken ”*Skilsmässa: ritualer vid separation*”, kommer jag att använda denna metod i ett hermeneutiskt perspektiv och i kritisk analys med hjälp av fem teoretiker, Van Genneep, Turner, Grimes, Bell och Driver, och deras idéer om vad rit är.

Därefter kommer jag att ur ett psykologiskt perspektiv ställa mina frågor utifrån Lennéer Axelsons bok.

Först kommer jag att presentera några teorier om vad rit kan vara och söka svar på mina frågor som jag presenterade i inledningen 1:2. Därefter kommer jag med hjälp av Lennéer Axelsons bok och hennes tankar om stöd och hjälp vid krisbearbetning, se om det finns någon grund för att svenska kyrkan bör använda dessa riter i sin verksamhet.

Jag kommer att arbeta huvudsakligen på hermeneutisk grund. Hermeneutisk process beskrivs ibland som den ”hermeneutiska cirkeln”⁶⁸. Problemet här, tänker jag, är att den slutna cirkeln visar på en färdig process, jag tycker att en spiral är en bättre beskrivning på den process jag tänker mig att mitt arbete utgör. Spiralen går i cirklar, men inte tillbaka till sin utgångspunkt, utan vidare, uppåt, mot nya erfarenheter och ny förståelse. Eller neråt, i en djupare förståelse.

Förförståelsen är utgångspunkten i all forskning. Ingen forskning kan bedrivas i ett vakuum, eller av en forskare utan egen förförståelse. All tolkning/ forskning är beroende av uttolkarens livssituation, den sociala, historiska och ideologiska miljö forskaren befinner sig i. Den vi är och den sociala miljö vi lever i påverkar vårt val av forskningsuppgift⁶⁹. Så även i mitt fall, att vara medveten om detta är viktigt och det kräver av mig som forskare att kritiskt granska de svar jag kommer fram till.

Jag tänker mig att det material jag vill tolka inte har någon slutpunkt där jag bevisar dess riktighet oberoende av min tolkning. Det är snarare processuellt, utan ett definitivt slut där alla frågetecken är utträtade, det är en utgångspunkt för fortsatt arbete och nya frågor.

---

⁶⁷ Holme & Solvang 1991, 103- 105.

⁶⁸ Alvesson, Sjöldberg 1994, 165.

⁶⁹ Vikström 2005, 21.

Eller som Alvesson och sköldberg skriver:

Processen upprepas gång på gång, varunder vi ställer samma fråga om och om igen, hela tiden lyssnande på texten, till dess den inte längre svarar, eller talar till oss så otydligt och lågt att svaret inte längre hörs. Idén är inte att komma fram till något slutgiltigt svar utan snarare är resan som sådan sin egen belöning.⁷⁰

När det gäller teorierna om rit och ritens betydelse är det en uppgift som kräver en hel del studier. Jag skulle kunna skriva hela uppsatsen enbart om detta. Det finns en uppsjö av teorier och hur man använder och menar att rit och ritual är. Jag kommer att närmare studera fem teoretiker som jag vill jämföra och analysera och se om deras teorier om rit/ritual är gångbara på mitt material. I första hand använder jag mig av primärkällor och endast i undantagsfall använder jag sekundärkällor, alltså källor som andra forskare hänvisar till. Dessa sekundärkällor använder jag i de fall där jag inte fått tag i material från ursprungskällan eller där ursprungskällan är skrivet på ett språk som jag inte kan översätta.

3.2. Uppsatsens delar

Jag kommer att undersöka de två riterna Och jag tar hjälp av de fem teoretikerna . Dessa teoretiker är inte de enda som har brottats med denna fråga. Det finns många olika och ej sammanhängande tankar och idéer om vad rit är.

I och med att jag i min uppsats ska analysera två olika ”riter” som inte officiellt finns med i handboken för svenska kyrkan, vill jag först och främst undersöka om dessa riter kan betecknas som rit i svenska kyrkans kontext. Jag kommer därefter att gå igenom ritualerna och analysera dem och undersöka om de kan vara till stöd för individer som separerar.

---

⁷⁰ Alvesson, Sjöldberg 1994,137.

Kapitel 4 Resultat och Analys

I detta kapitel kommer jag först att använda nedan uppställda centrala begrepp för rit och studera om materialet kan betraktas som sådan, jag vill undersöka om de svarar mot teoretikernas tankar. Därefter använder jag mig av de centrala begreppen för stöd och undersöker om materialet svarar mot de olika kriterier jag ställer upp. Jag går sedan vidare och studerar materialet utifrån svenska kyrkans skrifter som jag redovisade i Inledningskapitlet 1.3.

4.1. Rit

De centrala begrepp jag vill använda är Liminalitet, Communitas, Skild från vardagen, Kroppen i centrum och Befrielse.

Med liminalitet utgår jag inte enbart från det andra tillståndet i Van Genneps teori, utan ser de tre tillstånden sammankopplade i en enhet, den ”liminala zonen”, som i min analys kan innehålla hela skilsmässoprocessen och dess olika faser.

Den första fasen domineras av passiva strategier av exempelvis passivt missnöje och förnekelse och att den enskilda individen betraktar parförhållandet på ett nytt sätt.

Den andra fasen är mer ett öppet missnöje och ett större tvivel på en gemensam framtid. Här börjar individen också kalkylera med skilsmässa.

I den tredje fasen ökar avståndet i parrelationen, en likgiltighet börjar sprida sig och en känsla av sorg infinner sig. Dessa pre-liminala faser kan i tid vara varierande, men enligt statistiken är det vanligast mellan ett till fyra år.

Det liminala tillståndet, själva skilsmässan då paret har bestämt sig, skickat papper till skatteverket och eventuellt tagit kontakt med advokat, familjerådgivare eller samtalat med präst, diakon, kan också tidsmässigt vara olika lång. Här är den tröga bostadsmarknaden ett problem (eller möjlighet). I Stockholm är det inte ovanligt att par som skilt sig tvingas till fortsatt boende under samma tak i ett halvår till ett år. Det kan vara påfrestande och näst intill outhärdligt men det kan också ge möjligheten att individerna tvingas till samtal med varandra och att de gemensamt försöka hitta möjligheter att få vardagen att fungera. I detta liminala tillstånd kan det vara aktuellt med ett skilsmässoritual, men det kan också vara aktuellt långt senare.

När det post-limala tillståndet börjar, vilket jag tänker mig är när paret har flyttat ifrån varandra börjar också den mödosamma resan av att hitta sin nya roll. Den nya identiteten är det som upptar tillvaron. Då kan det vara aktuellt att vara med i temamässan eller använda skilsmässoritualen för att tydliggöra den separation man står i.

Bell och Driver menar att i den liminala fasen saknar status och rangordning betydelse och det är ett tillstånd skilt från vardagen, ett tillstånd som enligt Turner och Grimes, skapar möjlighet till transformation. Grimes talar om Rit som står för handlingar skilda från vardagen och där de som deltar som grupp eller samhället i stort upplever det som Rit. Denna handling följer ett bestämt mönster, men är samtidigt skilt från det vardagliga, Grimes menar att det annars inte blir någon skillnad mellan rit och ”ickerit”.

Ritualizing menar han är att medvetet skapa rit, det är det som Lundberg och Bendt försöker göra med skilsmässoritualen respektive temamässan. Grimes menar att för att lyckas måste omgivningen/deltagarna acceptera det som rit annars är det dömt att misslyckas.

Jag vill undersöka om dessa delar, tillsammans eller någon av dem kan appliceras på materialet.

I liminalen som Turner beskriver där status och rangordning saknar betydelse, blir passeraren hjälpt att kunna se och förstå sin vardag i ett nytt ljus. Detta tillstånd som Turner kallar *Communitas* är ett tillstånd av *betwixt and between* där ny kreativitet kan födas.

Avslutningsvis vill jag undersöka om materialet ställer kroppen i centrum och om det kan leda till befrielse som Bell och Driver beskriver.

4.1.1. Temamässan

Temamässan börjar med krukans som släpps i golvet, bland skärvor och jord hamnar också frön som legat i krukans. Flera deltagare upplever denna inledning väldigt starkt, och kan se bilden av sin egen tillvaro bland skärvor, jord och frön. Efterklngen av krukans hörs dovt genom valven i kyrkorummet och övergår i monologer från fyra individer som berättar om sin separation. I monologerna ryms smärta och vrede, sorg och förtvivlan, ensamhet och rädsla. Inledningen av mässan öppnar upp för *communitas*, alla är i samma process, olika långt i processen, men alla är i skilsmässans liminala zon. När krukans släpps och berättelserna med alla de känslor deltagarna i mässan kan känna igen sig i berättas, stärker det gemenskapen bland deltagarna. När mässan tar tag i och står för de känslor som den som går igenom skilsmässoprocessen känner igen sig i, förstärks känslan av gemenskap och delaktighet. Det som händer inombords uttrycks också i det offentliga rummet. Det som känns inombords får plats utanför.

Att i bön få överlämna sin smärta, sorg och vrede, klagan, gråt och oläkta sår, om så bara en liten stund och sedan få höra orden: ”På Guds uppmaning säger jag - du är sedd och omsluten, du är buren”, kan vara en befrielse för den som genomgår en skilsmässa. Här är det ord, uttalade av en präst. Det kan också som Driver säger vara tal OM befrielse och inte upplevd sådan. Bönen om befrielse får sedan i de olika stationerna omsättas i handling.

Varje station med sitt speciella innehåll är också den stora delen tidsmässigt, mässan varar ca. 1 timme varav stationerna upptar ca. 20 minuter och här är kroppen i centrum. Här får intellektet och huvudet ge plats åt kroppen och handlingen. Det är också i detta moment som många deltagare hittar nya uttryckssätt för de känslor som de bär på. Denna interaktiva del är också den som skiljer sig från en ”vanlig” högmässa. Deltagarna får det som Bell beskriver: *Sacral Symbolism, Performance* där individen själv får vara med och skapa/utforma riterna, ingen kontrollerar och lägger till rätta det individen vill uttrycka. En möjlighet för enskilda att efter egen förmåga, utan ord men i handling möta sig själv, sina känslor och den gud individen tror på. Allt detta som enligt Driver är viktigt för förståelsen av vad rit kan ge till den som deltar. Deltagarna får efter egen vilja delta så mycket eller lite de själv vill. Här är det tillåtet att ge uttryck för de känslor som upptar deltagaren just nu. Detta är ett moment i riterna som inte kontrolleras av ledare, vilket också brukar innebära att det tar längre tid än vad som är beräknat. Detta moment kan upplevas av deltagarna som befriande. De känslor som individen bär inom sig och som upptar en stor del av vardagen och individens energi får finnas också i detta offentliga rum.

Vid varje station finns en ”hjälpare” som kan bistå med ledning om man vill, men det är individen själv som bestämmer och som ger uttryck för det hon/han själv vill. Om man skulle

sätta ”kyrkliga” termer på denna del i mässan så är detta predikan, en predikan som skrivs av deltagarna själva och som, liksom all predikan, blir olika för varje deltagare. Men här finns ingen präst som har kontrollen över vad som ”sägs”. Denna predikan avslutas med att musiken tystnar och lerklumpar och kors bäres fram till altaret.

Alla stationerna blir framburna till altaret. Ljuset på vattnet finns där hela tiden. Lera och kors bärs fram av deltagarna och hjälparna. Lappen med det deltagarna vill bevara ligger i fickan och följer med fram under nattvarden. Alla stationerna får plats vid altaret.

Nattvarden följer den ”vanliga” ordningen, men orden, förutom instiftelseorden, är annorlunda. Brödet bryts i de olika väderstrecken och de känslor som deltagarna fått möjlighet att närma sig vid de olika stationerna lyfts också in här vid nattvardsförberedelsen. Det är känslor som trasighet och splittring, negativitet och mörker, vrede och svartsjuka, hat och hämnd, övergivenhet och ödslighet. Men också som ”ett tecken på att tron på att försoning och förlåtelse har en förvandlande och förlösande kraft[...] Ett tecken på att vi inte är ensamma utan att det finns en gudomlig omslutande kärlek.”

Avslutningen av mässan går i hoppets tecken, rösterna och välsignelsens ord talar om framtid, om hopp, om att vi inte är ensamma, att något nytt kan spira och gro likt fröerna i jorden och att i det mörka finns också ljusa minnen.

Mellan de olika avsnitten är musiken i centrum. Musik som ”spelar” på de känslor som ryms i mässan. Kyrkorummet i sig ger förutsättning för upplevelsen att detta är avskilt från vardagen men vardagens bekymmer finns med och är i fokus. Detta kan upplevas som om individens vardag och tankar tas på allvar, de får också en plats i kyrkorummet. Ilskan blir framburen till altaret och alla deltagares ljus brinner i det mörka eller klara vattnet. Hela tillvaron får finnas med i detta sammanhang tillsammans med andra som lever i samma vardag.

4.1.2. Skilsmässoritualen

I skilsmässoritualen är det paret som står i fokus, inte individen. Skilsmässoritualen kan vara avslutningen för parets samtalsserie med exempelvis familjerådgivare, diakon eller präst. Den kan också vara ett gemensamt beslut hos paret självt utan någon inblandning av andra.

När det är lämpligt för paret med denna ritual, kan ingen annan än paret självt bestämma. Man kan se det som en ”viljeyttring” att detta är något som båda vill eller som en av dem vill och den andra accepterar. Man kan också se det som det som paret strävar mot. Viljan av försoning. Det är en tydlig signal att nu träder paret ut ur det som varit och in i något nytt.

De lämnar ifrån sig något som tillhört äktenskapet exempelvis ringarna och går in i det nya med Guds hjälp och med viljan till försoning. Detta är inget som sker med pompa och ståt, inte heller något som sker med vänner och bekanta. Det är något som sker i det lilla, där prästen är förmedlaren av Guds nåd och Guds vilja till försoning.

Den liminala zonen är den tid av betwixt and between som paret befinner sig i från beslutet att gå skilda vägar, genom denna ritual till det nya singellivet, eller den nya parrelationen. Att detta är skilt från vardagen tydliggörs av rummet. Paret går tillsammans med prästen till sakristian eller något avskilt andaktsrum, ställer sig tillsammans framför altaret och genomför riten tillsammans. Ritualen tydliggör en förändring, transformation, för paret. Man lämnar ifrån sig, symboliskt, det som bundit eller burit paret. De ringar de gav varandra när de första gången stod framför altaret som ett par, lämnas nu till baka som ett tecken på det nya, det separerade tillståndet.

Detta är en ritual av ord och bön och egen handling i form av överlämnandet av symbolerna, något som jag anar kan vara oerhört starkt. De ringar som man burit i alla

sammanhang, kanske att de den senaste tiden legat i byrålådan och nu överlämnas till den som man levtt ihop med och delat vardag och fest tillsammans med. Befrielsen kan upplevas och kännas i överlämnandet av dessa symboler, men det är säkert en mix av känslor. Befrielsen kanske är något som kommer när man i framtiden tänker tillbaka på stunden i sakristian och har fått lite distans till processen.

4.2. Stöd

De centrala begreppen för stöd som jag vill använda är emotionellt stöd, kognitivt stöd, social tillhörighet/nätverks stöd, praktiskt stöd och försoningsarbete.

Med emotionellt stöd menar jag stödet av engagemang, förståelse och omsorg. Detta stöd som hjälper den drabbade att dämpa känslorna av ensamhet, otrygghet, hopplöshet och som stärker på ett positivt sätt individen att orka vidare i sin skilsmässoprocess.

Det Kognitiva stödet att se nya möjligheter för att klara sin vardag, att få ihop den nya livssituation som individen nu står i.

Det praktiska stödet att gå från ett parförhållande till ensamhushåll tär ofta på ekonomin. Samtidigt som starka känslor upptar vardagen försämras ofta de ekonomiska förutsättningarna, det man tidigare var två som delade på, får man nu klara ensam. Att då få hjälp ekonomiskt och med vardagens vanliga sysslor som matlagning, städning och att handla mat kan vara en befrielse för den drabbade.

Social tillhörighet och nätverksstöd innebär att känna sig delaktig, att vara en tillsammans med andra, att för en stund lämna sin ensamhet och sina egna bekymmer och bli upptagen med annat. Att finnas med i ett sammanhang kan lindra. Här är personer i närheten, släkt och vänner viktiga för att pusha på och också att organisationer i samhället är tydliga med det stöd som de kan ge exempelvis Stöd av grupper, sammankomster, gemenskap som kan vara en hjälp i skilsmässoprocessen.

När det gäller försoningsarbetet så behöver individer stöd och hjälp från omgivningen. Det är ett arbete som är viktigt för att inte individen ska hamna i lång och svår bitterhet, en bitterhet som förpestar hela tillvaron och kan göra människor så upptagna av sitt eget tillkortakommande att känslan av glädje och framtidshopp är långt, långt borta. Detta i sin tur genererar känslor av utanförskap, hämnd, isolering och kan också innebära att vänner som tidigare funnits som stöd, tappar orken och drar sig undan.

4.2.1. Stöd i temamässan

Temamässan vänder sig i första hand till individer som har eller går igenom en separation, själva mässan är koncentrerad till separationen ”skilsmässa”, men separation kan ju vara så mycket mer än enbart skilsmässa.

Som en del av temamässan och något som Bendt trycker på i sin bok är uppföljning av samtalsgrupper. Temamässan kan vara det som individen söker och är med om, men möjligheten till fortsatt medverkan i självhjälpgrupp eller liknande är ett viktigt inslag enligt Bendt.

Därför vill jag dela upp analysen i två delar av temamässan. Först undersöka om temamässan innehåller något av de stödfunktioner jag ställt upp. Därefter om erbjudandet av för/efterarbete i form av samtal och grupper kan vara stöd för individer i en skilsmässoprocess.

4.2.2. Temamässan

Temamässan i sig kan upplevas som ett emotionellt stöd med tanke på att individer kommer tillsammans ifrån sin ensamhet och kan känna en samhörighet med andra i samma situation.

Att vara ett kognitivt stöd är själva andemeningen med temamässan som jag uppfattar det. Ge möjlighet för individer att se på sin vardagssituation med nya ögon. Att i temamässan få ge uttryck för de känslor som individen bär på, att tillåta dessa känslor i ett ”andligt” rum tillsammans med andra kan hjälpa individer att se på sin vardag i ett nytt ljus.

I temamässan kommer individer tillsammans som enskilda som i tysthet eller i dialog med andra deltar i riten. Kyrkan erbjuder här ett socialt nätverk/ nätverksstöd där individer får möjlighet att se att ”jag är inte ensam, det finns fler i samma situation”. Att lyfta fram de mörka känslor och tankar som bäres i tysthet och ge luft åt dem i ett sammanhang med andra, kan vara ett led i försoningen med den nya tillvaron. Här tänker jag i första hand på orden i välsignelsen och de fyra rösterna på slutet som talar om försoning med det man gått igenom, försoning med det man står i just nu och en önskan om att orka vidare och att se möjligheter i framtiden.

4.2.3. Samtalsgrupper.

Arrangörerna själva eller tillsammans med andra organisationer erbjuder samtalsgrupper/ självhjälpgrupper dessa kan vara ett led i det sociala/nätverksstödet, men kan också vara ett praktiskt stöd där individer som fortsätter i grupp kan hjälpa varandra. Att utvidga individens sociala nätverk med andra än de som fanns tidigare. Att bli satt i ett sammanhang där de människor som individen möter vet vad det innebär att vara i en skilsmässoprocess. Människor som inte tar problemen lättvindigt utan finns med i det svåra och tillsammans hjälps åt.

Här kan också försoningsprocessen hitta näring. Individen finns med i ett nytt sammanhang där möjligheten att skapa en ny roll, rollen som en-skild individ kan stärkas.

4.2.4. Stöd i skilsmässoritualen

Hit kommer paret tillsammans och någon, utanför kretsen av släktingar och vänner finns med i processen. Skilsmässoritualens stora betydelse för individerna är försoningsarbetet här kan individerna få hjälp och stöd i den processen. Försoningen är inte fullbordad med denna ritual, men den kan väcka frågan och viljan till försoning. Här kan paret också få kognitivt stöd i form av fortsatta enskilda/par samtal. Som jag ser det kan skilsmässoritualen vara porten in i ett försoningsarbete, bekräftelsen på att detta vill vi.

Här kan också möjligheten öppnas för att komma i kontakt med annan verksamhet inom församlingen/ organisationen som kan bidra till uppbyggnaden av det nätverksstöd som individen behöver. Inte för att målet med skilsmässoritual är att få nya medlemmar, utan för att visa på ett engagemang i en svår situation. Kyrkan kan i detta sammanhang visa med ord och handling att individen är sedd och bekräftad.

4.2.5. Kyrkan som kontext.

Temamässan är en del av svenska kyrkans kontext redan idag. Den följer ordningen för temamässa som står i kyrkoordningen. Den är öppen för alla, den annonseras på samma sätt

som andra gudstjänster, musik och texter anknyter till temat, i det här fallet separation. Instiftelseorden i nattvardsdelen och utdelandet finns med på det vis som kyrkoordningen föreskriver.

Skilsmässoritualen är inte lika tydlig, den uppfyller inte kriterierna för temagudstjänst, och är inte att betrakta som kyrklig handling. Den kanske kan ses som enskild andakt eller som bön efter avslutad själavård eller för att paret önskar det. Den annonseras inte och är inte en öppen gudstjänst för allmänheten, utan vänder sig endast till paret.

4.3. Slutsatser

Mina slutsatser är att skilsmässoritualen som det är utformat idag inte är att betrakta som en kyrklig handling eller gudstjänst enligt svenska kyrkans ordning. Däremot skulle den kunna vara ett kyrkligt stöd för par som valt att gå skilda vägar. Detta konstaterande gör jag utifrån Van Genneps teori om liminalens funktion i riterna som är tydlig i skilsmässoritualen och Driver och Turners tankar om ritens möjlighet att genom särskiljandet från vardagen sätta fokus på något betydelsefullt och viktigt som synliggörs i riterna.

Skilsmässoritualen kan fungera som stöd i den försoningsprocess som är en del av skilsmässoprocessen och som är viktig för att individerna skall undvika att hamna i hämnd, avundsjuka, missunnsamhet och bitterhet. Ritualen i sig kan vara ett tydligt avslut på det man lämnar och en önskan om att gå in i det nya som två separerade individer. En viljeyttring, där individerna i bön får formulera sig tillsammans med präst.

Temamässan är en fungerande mässa enligt svenska kyrkans ordning. Den fungerar också liksom skilsmässoritualen som stöd för individer i en skilsmässoprocess, dock vänder den sig i första hand till individer och inte till par.

Liminalen är inte lika tydlig som i skilsmässoritualen, men oberoende av var i skilsmässoprocessen man är kan man få stöd i sin situation dels genom mässan, men också i det som arrangörerna eller inbjudna organisationer erbjuder av samtals/självhjälpsgrupper. I och med att temamässan är interaktiv där deltagarna får möjlighet att forma sin egen ”predikan” stämmer den också in på Drivers tankar om ritens funktion att genom handling se sin vardag med andra ögon.

Kapitel 5 Diskussion

5.1. Metodisk och teoretisk reflektion

Den metod som jag använt, den kvalitativt hermeneutiska, leder mig inte till en definitiv slutpunkt i min analys utan ger en bild av hur långt arbetet lett mig i nuläget. Ur detta kan några viktiga iakttagelser lyftas fram och jag kommer senare i detta kapitel att redovisa hur min analys kan leda vidare i fortsatt arbete.

Styrkan med denna metod ser jag i just det faktum att fokus under analysen hamnar på processen framåt. Om min ansats hade varit att komma till en slutpunkt hade arbetet behövt vara betydligt mer omfattande. Då hade det inte varit tillräckligt med de teoretiker som jag valt för mitt arbete. Jag hade behövt gå grundligare in i frågorna ”vad är rit och vad är stöd?” Jag har inte gjort någon empirisk undersökning av materialet om det är just dessa ritual som är behovet vid skilsmässa. För att göra en djupare analys skulle jag behöva göra en studie bland individer som använt sig av ritualerna i sin skilsmässoprocess.

Jag skulle också ha kunnat plocka in fler psykologer och religionspsykologer för att analysera och diskutera behovet av stöd vid en separation. Nu har jag endast Lennér Axelsons bok som underlag. Men här är det återigen utrymmet som inte räcker till. Vidare studier ifråga om stöd vid separation, får jag lämna vidare för fortsatt forskning.

5.2. Om mina resultat

Att temamässan kan tolkas som rit är klarlagt utifrån de teoretiker som jag fört fram. Att temamässan också kan betraktas som en passagerit har teoretikerna visat med sina kriterier. Temamässan kan rymma en känsla av communitas. Oavsett var man befinner sig i skilsmässoprocessen är monologerna, stationerna, bönerna, nattvardsförberedelserna och musiken uppbyggda runt samma gemensamma känslor, de känslor som inte får utrymme i det ”vanliga” offentliga rummet. De känslor som individer i en skilsmässoprocess olika mycket och olika starkt kan känna igen sig i.

Den kan också hjälpa individer till befrielse som exempelvis när deltagarna själva får ”skriva sin predikan” och i handling uttrycka det som de själva bär på. Det är en mässa som tar människors vardag på allvar och som kan befria med ord, men också i handling och ge deltagaren nytt ljus över vardagen.

Temamässan använder sig också av svenska kyrkans ordning för temamässa, att den annonseras och att den är öppen för allmänheten. Instiftelseord och nattvardsutdelandet följer den ordning som kyrkoordningen föreskriver.

Förutom själva Temamässan är också erbjudandet om självhjälps/samtalsgrupper ett stöd för individer som är i en skilsmässoprocess. Så även på frågan om stöd till individer är svaret ja. Såväl temamässan som de samtal arrangörerna erbjuder kan vara ett stöd för individer som genomgår en skilsmässoprocess.

Skilsmässoritualen är också att betrakta som en rit enligt teoretikerna jag använt mig av. Den är en klar markering och viljeyttring att lämna något bakom sig för att ta steget över ”tröskeln” in i det nya. Härmed kan ritualen betraktas som en transformation för paret.

Skilsmässoritualen kan betraktas som en passagerit där paret tillsammans med en präst går från första liminala fasen in i den tredje fasen.

Om denna ritual också skulle vara officiellt accepterad av kyrkan genom att den skrivs in som en ritual i kyrkoordningen och att den finns med i kyrkohandboken, skulle den ge par som genomgår denna process stöd även i kyrkans officiella sammanhang. I dagsläget uppfyller inte skilsmässoritualen kraven som kyrkoordningen ställer för att anses vara en rit i svenska kyrkans kontext. Den är inte annonserad, den är inte öppen för alla som vill vara med. Det går inte att hitta stöd för denna ritual i kyrkohandboken. Här handlar det dock inte om innehållet av ritualen, ett innehåll som mycket väl kan användas i svenska kyrkans kontext, utan det faktum att den inte kan betraktas som temagudstjänst eller kyrklig handling gör att skilsmässoritualen inte kan betraktas som en rit enligt kyrkoordningen.

Kyrkan skulle med ett officiellt accepterande av skilsmässoritualen visa att hon tar såväl skilsmässoproblematiken som äktenskapet på allvar. När faktum är att 45 % av alla äktenskap slutar i skilsmässa bör kyrkan förutom det gedigna och värdefulla arbete som görs i parsamtal och i enskild själavård också erbjuda stöd åt par som bestämt sig för att skilsmässa är det bästa under rådande omständighet. Då kan ett från kyrkans sida officiellt ställningstagande för skilsmässoritual och temamässa om separation vara ett steg på vägen.

Här tycker jag också att de vgningspastoral som alla svenska kyrkans församlingar skall göra, tar med parsamtal, själavårdssamtal, parrelationskurser (PREP), men även skilsmässoritual och temamässor som ett erbjudande och en möjlighet.

Redan i dag arbetar många församlingar aktivt med parrelationssamtal. Församlingar erbjuder dels samtal med präst eller diakon men också subventionerade samtal med familjerådgivning, kommunens eller kyrkans egen.

1989 bordlades ärendet om en skilsmässoritual i svenska kyrkan. Det bordlagda ärendet bör beredas igen och läggas fram som en motion vid nästa kyrkomöte. Den undersökning som SCB gjort angående antalet skilsmässor i Sverige bekräftar det jag upplevde när jag arbetade som diakon. Svenska kyrkan och andra kyrkor erbjuder i dag ett stort antal samtal både enskilda och för par och det är viktigt att det arbetet fortsätter. Möjligheten att i en upplevd krissituation få samtala om det som sker är oerhört viktigt.

Kyrkan kan göra skilsmässoritualen officiellt genom att skriva in det i handboken som en ritual. Att göra den till en kyrklig handling är kanske inte aktuellt i första hand, men att få ett beslut i kyrkomötet att detta är något kyrkorna bör eller kan erbjuda vore önskvärt. Att visa att kyrkan tar skilsmässa och skilsmässoprocessen på allvar är viktigt och är egentligen det som ett beslut i kyrkomötet skulle kunna bidra med.

Skilsmässa är något som berör alla inblandade och det är inte ett lättvindigt beslut utan oftast föregås det av en lång process där par söker olika alternativ. Att människor i dag ”skiljer sig alldeles för lättvindigt” är något som hörs ibland i debatten. Om man ”googlar” på skilsmässa på nätet, så hamnar man på sidor, ofta religiösa sidor som hävdar just detta. Jag tror personligen inte att skilsmässa är ett lättvindigt beslut, par har idag tillskillnad från förr ekonomiska och sociala möjligheter att skilja sig. Jag tror inte att skilsmässoprocessen är som att få en förkylning utan skilsmässoprocessen liksom annan sorgprocess kan vara både lång och påfrestande för alla inblandade.

5.3. Empirisk reflektion

När det visar sig att 45 % av alla äktenskap slutar i separation är det viktigt att exempelvis kyrkan uppmärksammar detta och också finns som hjälp och stöd för individer som skiljer sig. Att i vgningspastoralen också ha med tankar och strategi hur kyrkan möter de individer/par som går skilda vägar är viktigt. Enligt Van Genneep, Turner, Bell, Grimes och

Driver kan riten vara en hjälp att se sin vardag med andra ögon och få perspektiv på det som individen står i.

I riten kan man hitta nya vägar till förståelse och befrielse. Om individen också i riten får möjlighet att uttrycka sig med hjälp av flera sinnen och inte endast intellektuellt bearbeta sin situation är det en stor fördel och också det som särskiljer riten från vardagen.

5.4. Bidrag

Det nya som jag vill lyfta fram är att det inför kyrkomötet behöver läggas fram en motion för att göra skilsmässoritualen till en officiell ritual som med fördel kan erbjudas par som går i samtal med präst, diakon eller familjerådgivare.

Jag önskar också att temamässan arrangeras av fler församlingar runt om i Sverige. Jag tror att kyrkan har en viktig uppgift att finnas med när individer och par krisar. Trots att skilsmässa inte i dagsläget är lika skambelagt som det varit tidigare, är det många individer och familjer som drabbas hårt av en skilsmässa.

Att koppla samman Lennéer Axelsons bok med de ritualer som jag presenterat fick upp mina ögon för att detta är viktigt.

5.5. Avslutande reflektioner

Under studiernas gång har jag ställt fler frågor än jag har kunnat svara på. Det är ju en del av den hermeneutiska modellens grundtanke, att det hela tiden ställs frågor som gör det nödvändigt att forska vidare.

Det skulle till exempel vara väldigt intressant att göra en empirisk undersökning av par och individer som använder ritualen som jag beskrivit i materialet. Jag har konstaterat att ritualen jag undersökt kan vara en möjlighet och ett stöd för individer i skilsmässoprocessen, men hur upplevs dessa möjligheter och det stödet i verkligheten? En fråga som också väckts är, hur kommer det sig att det är så mycket som 45 % av alla äktenskap som slutar i skilsmässa?

Vad skulle kyrkan kunna bidra med för att hjälpa och stärka parrelationen? Kyrkor och samfund ordnar PREP- kurser i dag, vad är aktuellt imorgon? Hur kan vi som vill arbeta med skilsmässoritual och temamässor för separerade gå vidare, Vad kan vi göra för att få skilsmässoritualen godkänd av svenska kyrkan som en möjlig väg att stödja par i skilsmässoprocessen? Hur ser stödet ut för dessa ritualer bland anställda och förtroendevalda runt om i Sverige? Ja frågorna blir många och säkert fler än de jag tar upp här. Men klart är att det verkligen behövs mer forskning inom detta område.

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att ur ett religionspsykologiskt perspektiv studera två ritualer. Jag vill studera om dessa ritual kan tolkas som riter i en svensk kyrklig kontext och om de kan vara ett stöd för människor som befinner sig i en skilsmässoprocess.

Mina frågor är:

- Kan temamässan ”när det känns som allt har brutit” i Svenska kyrkans kontext tolkas som en rit, och kan den ses som stöd för individer som är i en skilsmässoprocess?
- Kan en skilsmässoritual tolkas som en rit i Svenska kyrkans kontext, och kan den vara stöd för par som är i en skilsmässoprocess?

Jag använder en kvalitativ hermeneutisk metod och jag använder fem olika teoretiker och deras idéer om rit; Van Gennep, Turner, Grimes, Bell och Driver. Alla använder samma utgångspunkt, nämligen Van Genneps liminalteori som de andra teoretikerna bygger vidare på.

Det jag kommer fram till är att båda kan betraktas som rit ur dessa teoretikers kriterier. De innehåller, båda två, flera av de begrepp jag ställt upp.

Jag undersöker också med hjälp av kyrkoordningen vad svenska kyrkan ställer för kriterier för att det skall kallas rit. Kyrkans rit är ”kyrkliga handlingar” och gudstjänster. Temamässan är helt klart en gudstjänst som uppfyller svenska kyrkans kriterier. Däremot kan inte Skilsmässoritualen betraktas som gudstjänst inte heller som en ”kyrklig handling” då den inte uppfyller de kriterier som kyrkan ställer.

När det gäller riternas stödjande funktion så kommer jag fram till att båda ritualerna kan fungera som stöd för par eller för enskilda individer som är i en skilsmässoprocess.

Min slutsats är att dessa båda ritualer bör vara en del av den vagningspastoral som alla svenska kyrkans församlingar skall ha.

Referenser

- Alvesson & Sköldberg.(1994). *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur
- Andrén, Å. (2005). *Sveriges Kyrkohistoria Reformationstid*. Stockholm: Verbum
- Bell, C. (1992). *Ritual Theory Ritual Practice*. New York: Oxford university press.
- Bell, C. (1997). *Ritual: Perspective and Dimensions*. New York: Oxford university press.
- Bendt, I. (2005). *Skilsmässa: Ritualer vid separation*. Stockholm: Verbum
- DeMarinis, Valerie. (1994). Rit symbol och verklighet. Wikström, Ove. (red) *Sex studier om ritens funktion*. Uppsala: Tro & Tanke
- Driver, T. (1991). *The Magic of Ritual: our need for liberating rites that transform our lives and our communities*. San Francisco: Harper.
- Grimes, R.(2000). *Deeply into the bone: Re- inventing rites of passage*. Los Angeles: California university press.
- Holme, I. & Solvang, B. (1991) *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Lennér Axelson, B. (2010). *Förluster: Om sorg och livsomställning*. Stockholm: Natur och Kultur
- Liljas Stålhandske, M. (2005). *Ritual invention: A play perspective on existential ritual and mental health in late modern Sweden*. Diss. Uppsala universitet. Uppsala: Diakonalvetenskapliga institutet.
- Liljas, M. (1997) *Högmässan en befriande rit?* Uppsala: Uppsala universitet avd. för religionsbeteendevetenskap. Nr 1.
- Svensk kyrkan kyrkomöte (1986) *Den svenska kyrkohandboken, reviderad upplaga, del 1 (2010): Den allmänna gudstjänsten och de kyrkliga handlingarna*. Stockholm: Verbum
- Svenska kyrkan (2003). *Kyrkoordning för Svenska kyrkan: med kommentarer och angränsande lagstiftning*. Stockholm: Verbum
- Turner, V. (1969) *The Ritual process: Structure and Anti-structure*. Chicago: Aldine Publishing company.
- Van Gennep, A. (1961). *The Rites of passage: Classic study of cultural celebrations*. Chicago: university press.
- Vikström, B. (2005). *Den skapande människan: Hermeneutik och tolkningskompetens*. Lund: Studentlitteratur.
- Protokoll, Tidningsartikel
- Protokoll fört vid sammanträde med arbetsgruppen för gudstjänstliv, Kungsholms församlingshem. Stockholm. (1989, september, 26). Svenska kyrkan kyrkokansliet. info@svenskakyrkan.se. 11-01-05. Uppsala.
- Patring, I (1989). Kyrklig ceremoni vid skilsmässa. *Dagen*, 22 september.
- Web- dokument
- SCB,(2007, november, 30). Beskrivning av Sveriges befolkning 2006. Sid. 45 [WWW dokument] . URL <http://www.scb.se>. Hämtningsdatum 2010-12-12.
- SCB, (2010, juni, 11) [. I nöd och lust. Befolkningsstatistik. [WWW dokument]. URL <http://www.scb.se>. Hämtningsdatum 2010- 12- 12.

Bilaga 1

Författare: Ingela Bendt

NÄR DET KÄNNES SOM ALLT HAR BRUSTIT

INLEDNING

KRUKAN SPRICKER

En lerkruka släpps mot stengolvet och går i bitar. Skärvorna blir liggande framför altaret bland de frön som rullat ur krukan.

Vittnesmål. Fyra röster. Två kvinnor och två män.

Kvinna 1

– Som en blixtn från klar himmel. Allt har brustit. Gått sönder i tusen vassa skärvor. Du bara sa det en kväll. ”Nu går jag, står inte ut längre”. Chocken. Du gick rakt till en annan. Hos mig gapar halva sängen tom och kall.

Man 2

– Vi var överens. Lättnaden. Det gick inte längre. Som ett fängelse. Blodomloppet utan flöde. Inget syresatt blod kvar. Bara levrat blod i alla ådror. Infekterat. Ett konstant krigstillstånd. Offensiv. Defensiv. Järnridå.

Kvinna 3

– Jag ville. Trots allt. Jag var tvungen att gå. Jag längtar inte tillbaka. Men gjorde jag rätt? Jo, det var rätt att lämna det sjunkande skeppet. Rädda det som gick. Men ändå. Tvivlet. Skulden. Går jag på hal is? Finns det osynliga vakar att falla i?

Man 4

– Vi hade långsamt glidit isär. Nästan omärkligt. På väg åt motsatt håll. In i två skilda världar. På olika platser i världen. Hur kunde det bli så? Vi som var det perfekta paret. Vi skulle ju leva med varandra hela livet.

*

Kvinna 1

– Jag är fullständigt rasande. Hur kunde du?! Bara kasta bort mig sådär. Utbytbar. Jag vill förstöra, skära, bränna, skrika, slå. Få utlopp! Förbanna! Klaga! Min vrede vänds mot dig Gud om du finns. Hur kan du tillåta detta?

Man 2

– Gyttja. Tjock spillolja. Klister. Sitter fast. Kommer ingenstans. Kastas hit och dit som instängd i en tunna. Går i cirklar, i gamla spår. Upprepar mönster. Samma onda cirklar, om och om igen. Nej! Inte en gång till.

Kvinna 3

– Jag hade velat det länge. Skiljas. Först en frihetens eufori, sen övergivenhet. Ensamhet. Hade aldrig trott att det skulle göra så ont. Som om min ena hand skars av. Som amputerad.

Man 4

– Ett splittrat hem. Hela tiden rivs såret upp när jag skiljs från barnen. Om och om igen. Min smärta att inte få följa dem hela tiden. Men också deras. Att inte få ha både mamma och pappa samtidigt. Att se deras rädsla när vi säger adjö.

*

Kvinna 1

– Svartsjukan förtärande. Mitt eget liv förlorat. Ditt liv slukar all kraft, tar all min energi. Ett inre drama sätter igång när du inte svarar på telefon. Jag blir som galen. Besatt. Hämnd!

Man 2

– Vi ses knappt jag och barnet. Avstånd. Hur ska vi nå varandra när vi träffas så sällan? Vi känner ju inte varandra. Vad gör man? Ger grejer, köper prylar, hyr video. Man gör så gott man kan.

Kvinna 3

– Inte visste jag att vi hade så många band mellan oss. Att de gick så djupt och satt så fast. Ett rikt förgrenad nät av rottrådar. Att det ska ta så lång tid att rycka upp dem. När ska jag klara att klippa de sista strängarna och bli fri?

Man 4

– Hålla masken utåt. Le och vara stark. Äntligen fri. Planera det Nya Livet. Möblera om. Skaffa nytt. Byta bostad. Nya vanor. Ny partner. Rycka på axlarna. ”Sånt är livet!” Sopa igen spåren. Men det är bara på ytan. Hålet i magen gnager och mal. Tomheten urholkar mig. Vem är jag egentligen? En stumt leende mask.

*

Kvinna 1

– Hur ska jag våga tro att det finns tillräckligt för alla? När så mycket gått förlorat. Finns det nån rättvisa. Visa mig den!

Man 2

– Jag skäms. Är så trött. Varför ska mitt liv misslyckas hela tiden? Varför är det så lätt för alla andra? Vad är meningen?

Kvinna 3

– Det är tyst. Ingen kontakt. Barnen frågade i början. De väntade. Hoppades. Ingenting hände. Inga möten. Inga förslag. Nu frågar dom inte längre. Är det så här det ska vara?

Man 4

– Skild. Separerad. På alla sätt. Från familjen. Från barnen. Från omvärlden. Från naturen. Från arbetet. Från mig själv. Jag hör inte hemma någonstans.

Musik/tystnad.

ÖVERLÅTELSEBÖN

Församling:

Hjälp mig, Gode Gud hjälp mig.
Jag är så ensam. Övergiven.

Ta emot min smärta. Min sorg och vrede.
Min klagan. Min gråt. Mina upprivna sår.
Förbarma dig över min brustenhet och splittring.
Ångesten. Paniken. Ödsligheten.

Låt mig få lämna ifrån mig det jag bär,
om så bara för en stund.
Låt mig få ro och vila.
Få luta mig. Bli buren. Omsluten.
Förbarma Dig över mig.

Ledare:

På Guds uppmaning säger jag -
du är sedd och omsluten. Du är buren.

Musik/tystnad.

STATIONER SYMBOLVANDRING

Instruktion:

En skilsmässa eller en separation är en lång process. En vandring genom olika faser. Alla är inte på samma ställe. Olika känslor har skilda uttryck. Tanken är att alla känslor ska få lov att finnas även här.

Här finns nu fyra olika stationer. En för varje element – jord, luft, eld och vatten. En i varje väderstreck – söder, norr, öster och väster.

Jord.

Lera. Gör en bild av sorgen och smärtan i lera.

Händerna kan ibland uttrycka det som orden inte kan.

Eld.

Skriv ner något du vill behålla på en lapp, stoppa den i fickan som en kom-ihåg-lapp. Skriv något du vill släppa ifrån dig på en annan lapp och gå ut till elden på gården och bränn den lappen.

Luft.

Ge luft och rörelse åt undertryckta känslor, även aggressionen, vreden, skulden, skammen, svartsjukan, skriket. Riv sönder lakan, spika upp det på korset eller bara hamra in spikar i korset.

Vatten.

Begrundan och eftertanke, en plats för mörker och ljus. I glasskålarna finns klart vatten och svart vatten. Tänd värmeljus på den svarta vattenytan, tanken är att föra in ljus i mörkret inombords.

Var och en väljer en eller flera stationer. Hur djupt man vill gå. Det går också bra att sitta kvar på sin plats. Orgelmusiken tystnar efter en dryg kvart.

(Som alternativ till bibelorden: ett poem för varje element.)

Station 1. Jord

Inplastade bord där leran ligger. Hinkar med vatten och pappershanddukar att torka av sig med.

Ty det som ingav mig förskräckelse,
det drabbar mig nu, och vad jag fruktade för,
det kommer över mig.

Jag får ingen rast, ingen ro, ingen vila.

Ångest kommer över mig.

Jobs bok 3:25-26

Station 2. Eld

Bord med papperslappar och pennor. En eld brinner på gården utanför. Kan vara marschaller i en kruka.

Jag äter aska som bröd
och blandar min dryck med tårar

för din häftiga vredes skull,
du som tog mig och kastade bort mig.

Psaltaren 102:10-11

Station 3. Luft

Ett träkors, (av t.ex. ohyvlade bräder) lakan att riva sönder, stora spikar, hammare.

Min själ är trött på livet.
Jag vill ge fritt utlopp åt min klagan,
jag vill tala i min själs bedrövelse.

Jobs bok 10:1

Station 4. Vatten

Skålar med klart och svart vatten (svart vattenfärg), värmeljus.

Vattnet når mig till halsen.
Jag har sjunkit ner i bottenlös dy
och har inget fotfäste.
Jag har kommit ut på djupt vatten,
strömmen vill dra ned mig.
Jag har ropat mig trött,
min strupe är hes.
Mina ögon värker.

Psaltaren 69:2-4

Återsamling
Korset bärs fram till Altaret
Lerfigurerna i jorden tillsammans med skärvorna

KOMMUNION

Nattvardsbön

Ledare:
Du, barmhärlighetens Gud
inför dig bär vi fram våra liv.
I Jesus Kristus är du vår medvandrare i mörkret,
inifrån känner du lidandet och övergivenheten.
Du bjuder in oss till samhörighet
och ger oss bröd att äta.

Den natt ...
... så ofta ni dricker av den gör det till min åminnelse.

Församling:
Kristus har dött.
Kristus har uppstått.
Kristus ska komma åter.

Ledare:
Kom med din heliga Ande
rör vid gåvorna av bröd och vin.
Kom med din heliga Ande,
och fyll oss med liv,
lyft upp oss och ge oss överblick.

Församling:
Gör våra egna andetag heliga
så att våra lungor häver sig som fågelvingar.
Du är vår väg och vår sanning,
I dig söker vi hoppet och kärleken.

Amen.

Vår Fader/Fader vår

Brödbrytelsen

Brödet brytes i de fyra väderstrecken med följande ord:

Ledare:
Vi bryter detta bröd för den trasighet och splittring
som gnager sönder oss inombords -
som ett tecken på att vi vill öppna oss för ett helare liv
och hitta det som ger näring.

Vi bryter detta bröd för den negativitet och det mörker
vi lagrat i djupet av vårt inre -
som ett tecken på att vi vill släppa in ljuset och belysa
det som legat i mörker och få mod att dela det med
andra.

Vi bryter detta bröd för vreden och svartsjukan,
för hatet och hämnden -
som ett tecken på att tron på att försoning och förlåtelse
har en förvandlande och förlösande kraft.

Vi bryter detta bröd för den övergivenhet och ödslighet
som likt slukande skuggor nafsar oss i hämlarna -
som ett tecken på att vi inte är ensamma utan

att det finns en gudomlig omslutande kärlek.

Ledare:

Brödet som vi bryter
är en delaktighet av Kristi kropp.

Församling:

Så är vi, fastän många, en enda kropp
ty alla får vi del av ett och samma bröd.

Kommunion

Tackbön

Ledare:

Vi har tagit emot Herren Jesus Kristus.

Församling:

Han bevare oss till evigt liv.

Tack gode Gud,

för att du kommer till mig i bröd och vin.

Låt din kraft verka i mig, bygga upp mig,

förvandla mig och läka mina sår.

Var hos mig också när jag inte orkar

och inte förstår vad som händer.

Tack gode Gud

för att jag får lov att få känna alla känslor.

I din kärlek vill jag vila och växa.

Amen.

Musik.

AVSLUTNING

SKÄRVOR I JORDEN

Välsignelse.

Ledare:

Välsignelse från Gud:

Må du vara välsignad och helad.

Lev ditt eget liv och inte någon annans.

Res dig upp och gå den väg som är din

och ingen annans.

En stråle belyser just din väg,

även i midnattsmörkret.

Lär dig läsa tecknen.

Det som kommer i din väg tillhör dig.

Det du längtar efter finns också för dig.
Välsignad är både din tillit och rädsla.
Välsignad är din självrespekt.
Välsignad är din väg.

De fyra rösterna som läste i början plockar upp var sin skärva från golvet. Håller upp den. Tar upp ett eller flera frön. Sticker ner dem i jorden efter sin replik.

Kvinna 1

Det här är skärvorna, det som har gått sönder.
Våra skärvor.
Vi är många som skilt oss, separerat.

Man 2

Hjälp oss att tro på att något kan växa ur jorden,
om skärvorna får ligga i träda och vila.
Att något kan förvandlas i mullen och mörkret.

Kvinna 3

Liksom frön kan också människor spira,
få nytt rotfäste och växa igen.

Man 4

Hjälp oss att se att det också kan finnas
goda minnen.
Hjälp oss att inte förminska
det som faktiskt varit gott.

Bilaga 2

Författare: Lars Åke Lundberg

Ritual vid skilsmässa

Skilsmässa innebär uppbrott, oftast smärtsamt för alla som berörs. Om makarna som skall skiljas eller gått skilda vägar kan mötas inför Gud kan detta bli ett konkret steg på deras väg till en möjlig försoning – trots allt – och därmed till läkning och ett bättre sätt att kunna skiljas. Några ”lyckliga skilsmässor” finns inte, men var och en måste leva vidare och ofta finns gemensamma barn för vilka ansvaret finns kvar även om man lever på olika håll. Denna ritual är avsedd att ske med präst i ett mindre rum i kyrkan t ex sakristian framför ett altare. Inga vittnen skall närvara.

Prästen säger:

I Guds Faderns och Sonens och Den heliga Andens namn.

Bön:

Gud, du lät oss finna varandra
och band oss samman som man och hustru.
Hjälp oss nu när våra vägar skils
att se tillbaka på det som varit.
Ge oss kraft att acceptera det vi inte kan förändra,
styrka så att vi inte fastnar i hat och bitterhet.
Förlåt oss vår skuld för att det blivit som det blivit,
det svåra som vi tillfogat varandra.
Du, Gud, vet vad som ligger bakom och har djupare insikt än vi,
därför ber vi dig, att i denna stund och i fortsättningen
av våra liv, få tro att vi alltid får leva i din blick och i din förlåtelse.
Du har en dold välsignelse till reds åt var och en av oss,
i den vissheten får vi leva vidare.
Amen

Parterna vänder sig mot varandra och säger:

Jag vill förlåta dig för Jesu Kristi skull.

(detta moment kan uteslutas)

Parterna kan återlämna ett par viktiga föremål
t ex ringarna.

om detta moment används säger prästen:

Era synder är förlåtna i Guds Faderns och Sonens och Den heliga Andens namn.

Prästen ställer sig mellan parterna och fattar deras händer

och ber tillsammans

Fader vår/ Vår Fader

Avslutningsord:

Tack för den sträcka av livsvägen som ni fick gå tillsammans
för det ni fick ge varandra och för det ni fick betyda för varandra.

Fortfarande håller prästen dem i händerna och ber

Välsignelsen